

Martínková, Lenka

Význam, funkce a společenské uplatnění konfirmačních a konsensních listin Lucemburků pro moravské příjemce v moravské pozdně středověké společnosti

In: Martínková, Lenka. *Zeměpanské konfirmační a konsensní listiny z lucemburské doby pro moravské příjemce*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003, pp. 130-175

ISBN 8086488101 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123389>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6.

Význam, funkce a společenské uplatnění konfirmačních a konsensních listin Lucemburků pro moravské příjemce v moravské pozdně středověké společnosti

Konfirmační listiny představovaly na Moravě již od přemyslovského období významnou položku v celku panovnických listin,¹ vydávaných českými králi a knížaty a moravskými markrabaty. Přesto se zdá, že zatímco celkový objem emise českých a moravských panovnických listin během 13. a 14. století narůstal, počet vydaných potvrzovacích listin ve srovnání s ním poněkud stagnoval anebo dokonce mírně klesal. V absolutních číslech je však tato tendence nepatrná a počty vydávaných konfirmací se jeví jako poměrně konstantní. Tak za léta 1228 až 1310 je do současnosti dochováno asi kolem šesti set kusů listin, vydaných českými panovníky, z nichž 197 kusů tvořily listiny konfirmační. Pro léta 1310 až 1411 je pouze pro moravské příjemce dochováno asi kolem 1800 listin, z nichž je konfirmačních pouze 191 kusů.

Jaký byl v tomto ohledu vývoj emise listin konsensních, je pro 13. století bohužel těžké odhadnout.² V letech 1310 až 1411 však z celkového počtu panovnických listin pro moravské příjemce tvořily soubor složený ze 134 exemplářů. Přitom počet konsensních listin vydaných lucemburskými panovníky pro moravské příjemce se postupně měnil již v průběhu vlastního 14. století. Tak z let 1310 až 1346 je jich dochováno 32 kusů, z let 1346 až 1375 jen 31 kusů, avšak z let 1375 až 1411 již 72 kusů. Ve srovnání s konfirmacemi, jejichž počet naopak klesal, by se tedy konsensní listiny mohly jevit jako progresivní užitekový druh pozdně středověké listiny, předznamenávající prudký vzestup emise všech písemností v novověku.³

Mezi oběma studovanými druhy listin - konfirmačními a konsensními - lze najít řadu diametrálně odlišných znaků a vlastností, které přímo determinují oba druhy listin k užití na rozdílné úrovni úřední činnosti a v rozdílných potřebách a situacích. Přesto (anebo snad prá-

(1) Srov. diplomové a disertační práce o konfirmačních listinách od středověku po novověk, obhájené v 70. a 80. letech 20. století na FF MU (dříve UJEP) v Brně, zmiňované v 1. kapitole.

(2) Produkci konsensních listin ve 13. století dosud pozornost věnována nebyla.

(3) Z dalšího vývoje víme, že opak byl pravdou a že novověk využil jejich formu pro většinou nelistinné typy písemných pořízení (např. konsensní formule na listinách, povolání zapisovaná do úředních knih atp.).

vě proto) se jejich společný vývoj dostal v poslední čtvrtině 14. století do velmi úzkých souvislostí, které do značné míry vycházely ze situace, v níž se české země - a tedy i Morava - nacházely od počátku 14. až do počátku 15. století.⁴ Jednalo se o dobu, která přinesla značné vtažení českých zemí do celoevropského dění, což s sebou přinášelo nevyhnutelné ovlivňování českého prostředí a jeho vývoje evropskými událostmi a problémy, kterých toto období rozhodně nepřinášelo právě málo.⁵

1. Správa, právo a právní vědomí na Moravě v lucemburské době⁶

V době, kdy se vlády v českém státě ujímal král Jan Lucemburský, u nás ještě fungoval starý a řadou vlivů již značně narušený model *decentralizované*, avšak pozvolna se centralizující přemyslovské *správní organizace*. Pro moravské poměry byla charakteristická fixace správních území podle starých údělných knížectví, v nichž pracovaly jakési obdoby pozdějších českých krajských soudů. Ty se postupem doby slučovaly. Nejvýznamnější z nich byly dva - *brněnský* pro jižnější a *olomoucký* pro severnější oblasti Moravy.

Zvláštní postavení v rámci správní organizace markrabství moravského mělo *olomoucké biskupství*⁷ se svým lenním systémem z poloviny 13. století.⁸ Od roku 1318 bylo samostatně spravovaným územím také

(4) V této studii byl prozkoumán pouze materiál, vydaný do 18. ledna 1411, tj. do smrti markraběte Jošta.

(5) O tzv. první krizi feudalismu srov. GRAUS, F.: *Krise feudalismu ve 14. století*. SH 1 (1953), s. 65-121; TÝŽ: *Die erste Krise des Feudalismus*. ZGW 3 (1955), s. 552-592; TÝŽ: *Pest - Geissler - Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*. Göttingen 1987; nejnověji ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993; z cizích badatelů např. TUCHMAN, B.: *A Distant Mirror - The Calamitous 14th Century* (něm. překlad: *Der ferne Spiegel. Das dramatische 14. Jahrhundert*, München 1986).

(6) Obecněji k této problematice VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, 2. vyd., Praha 1970, s. 76-80; HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 64-5, 68 a 77; KADLEC, K.: *Přehled ústavních dějin Moravy*. Praha 1926; KEJŘ, J.: *Český stát a právo v předhusitské době*. In: Sborník Jenštejn 1977, s. 21-30; TÝŽ: *Právní vzdělanost v Čechách v době Karlově*. In: Karolus Quartus. Praha 1984, s. 127-134; BARBOROVÁ, E.: *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182-1411)*. SAP 20 (1970), s. 309-363; MEZNÍK, J.: *Lucemburská Morava (1310-1423)*. Praha 1999, zejm. s. 155-159. Nejnověji JAN, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000.

(7) K němu srov. MEDEK, V.: *Osudy moravské církve do konce 14. století*. Praha 1971; HLEDÍKOVÁ, Z.: *Vizitace jihomoravských farností v polovině 14. století*. JM 6 (1970), s. 17-26; KOUŘIL, M.: *Nový pramen k období olomouckého biskupa Bruna*. SPFFBU, řada historická, Brno 1968, s. 31-38; KOPIČKOVÁ, B.: *Olomoucké biskupství v zrcadle dynastických sporů posledních Lucemburků*. In: Historická Olomouc a její současné problémy 3 (1980), s. 95-107.

(8) Tvůrcem lenního systému olomouckého biskupství byl biskup Bruno (1245-1281). K lennímu systému a jeho prosazování v Čechách srov. KAVKA, F.: *Západoevropský lenní*

opavské vévodství ovládané vedlejší přemyslovskou větví a tíhnoucí stále silněji k celku slezských knížectví.⁹

Jednou z nejvýznamnějších proměn, kterými správa na Moravě prošla během 14. století, byla za prvé její postupná *centralizace*, která souvisela s probíhající centralizací zeměpanské (v Čechách královské a na Moravě markraběcí) moci v souvislosti s vrcholícím přechodem od *mobilní* správní organizace raného a vrcholného středověku k *rezidenční* správní organizaci typické pro novověk, fixované k určité lokalitě většinou v podobě zeměpanského nebo jiného sídelního místa. Druhým podstatným rysem byl vývoj k upevnění *dualismu moci zeměpanské a její stavovské protiváhy*, reprezentovaný v průběhu 14. a 15. století procesem postavovštování původně zeměpanských úřadů. To se v moravských podmínkách týkalo zejména hodnosti nejvyššího sudí, podkomořího a zemského hejtmana. Neexistence stále zeměpanské rezidence na Moravě prakticky až do roku 1334 jakožto stálého sídla markraběcího dvora a přirozeného centra, v němž by docházelo k vyhraňování se stavovské opozice vůči zeměpanské moci, způsobila, že Moravu v podstatě minul samovolný vývoj vrcholných stavovských platforem v jejich centralizované podobě, tj. zemského sněmu a soudu jak ho známe z druhé poloviny 13. a z první poloviny 14. století z Čech.¹⁰ Vývoj na Moravě byl ze shora uvedených důvodů složitější, v jednotlivých provinciích vedl k oddělení soudu šlechtického v čele s cúdařem a soudu trestně-policejního v čele s provinciálním rychtářem (vilíkem), který vykonával podobnou pravomoc jako krajští popravci v Čechách. Zejména za účelem sjednocení podob zemské správy a soudnictví v obou hlavních korunních zemích proto byla v roce 1348 na Moravě provedena Karlem IV. *správní reforma*,¹¹ jež dala právní zakotvení stavu, který se v zemi vyvinul již na přelomu 13. a 14. století. Jedním z jejích důsledků pak byla reorganizace moravského zemského soudnictví v tom smyslu, že z několika „dílčích“ zemských soudů, zasedajících na různých místech Moravy (nejčastěji však v Brně a v Olomouci) byl vytvořen soud jediný, zasedající dvakrát ročně, a to střídavě

institut jako nástroj vnitřní politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského. ČČH 88 (1990), s. 225-251.

(9) Srov. BULÍN, H.: *K otázce právního poměru Opavska k Moravě ve 14. století.* SlezSb 55 (1957), s. 73-79; PRASEK, V.: *Kníže Mikuláš II. (Opavský) 1318-1365.* SlezSb 24 (1926), s. 47nn.

(10) Srov. RAUSCHER, R.: *K otázce vzniku zemského soudu v Čechách.* In: Sborník Laštokův. Bratislava 1936, s. 344-359; FIALA, Z.: *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247-1253-1278).* SAP 1 (1951), s. 167nn; nejnověji JAN, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy.* Brno 2000, zejm. s. 128-136 a 144-153.

(11) Srov. např. PARMA, T.: *Několik poznámek k reorganizaci moravského zemského soudnictví Karlem IV. roku 1348.* Netištěná DP, FF MU Brno 1994; JAN, L.: *Vznik zemského soudu,* s. 151-153. Zavedení předpisů pro vedení moravských zemských desek potvrdila konfirmační listina č. 125 (tj. CDM IX, č. 120 neboli RBM VII, č. 112).

v Olomouci a v Brně, který vedl paralelně dvě řady moravských zemských desek, měl dva nejvyšší sudí a do roku 1351 také dva nejvyšší písaře. Jeho zasedáním předsedal zeměpán (markrabě) a v jeho nepřítomnosti zemský hejtman. Současně s projednáváním soudních záležitostí se scházel také *moravský zemský sněm*. I ten svolával zeměpán nebo v jeho zastoupení zemský hejtman. Moravské sněmy však až do konce 14. století nenabývaly takového významu jako české. Na rozdíl od Čech na nich kromě šlechty zasedali také moravští církevní hodnostáři čili preláti.

Významným datem pro správní vývoj Moravy se stal závěr roku 1349, kdy byla tato země udělena v dědičné léno mladšímu bratru Karla IV. - *Janu Jindřichovi Lucemburskému*. Ten pro sebe a své potomky z vedlejší větve lucemburského rodu obdržel titul moravského markraběte. Od počátku roku 1350 tak začala v Brně, které si Jan Jindřich zvolil za své sídlo, fungovat stálá *markraběcí residence*,¹² při které se vytvořil také *markraběcí dvůr*,¹³ a stejně tak další zařízení pro fungování zeměpanské vlády nezbytná jako *markraběcí kancelář*,¹⁴ *markraběcí rada* a soustava *markraběcích dvorských hodností a úřadů*, z nichž vedle již zmíněné kanceláře nabyvala největšího významu *markraběcí komora*. Všechna tato zařízení se postupně začala stávat důležitými správními orgány a páteří markraběcí vlády nad Moravou, ačkoli v době kolem poloviny 14. století o nich ještě pravděpodobně nelze uvažovat jako o plně institucionalizovaných úřadech.¹⁵ Chod a fungování těchto zařízení, stejně jako jejich úřední činnost, jejich kompetence, personální obsazení a postavení v systému správní organizace lze po celou druhou polovinu 14. století a také na počátku 15. století sledovat poměrně dobře a soustavně právě prostřednictvím pramenů diplomatické povahy, zejména pak prostřednictvím písemností produkováných markraběcí kanceláří a markraběcí komorou. Z tohoto hlediska pak hrají důležitou roli především pro dobu po polovině 14. století ty písemnosti, na nichž se do současnosti dochovaly tzv. *kancelářské poznámky*, a to jak relačně-koncepčního tak i mandačně-koncepčního

(12) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Brünn als Residenz der Markgrafen der luxemburgischen Sekundogenitur*. Vorträge und Forschungen 36. Sigmaringen 1991, s. 361-420.

(13) Srov. BALETKA, T.: *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375-1411)*. SAP 46 (1996), s. 259-536.

(14) Srov. tamtéž, zejm. s. 363-393; MATYSKA, J.: *Listiny moravských markrabat ve 14. století (1334-1375)*, netištěná diplomová práce FF UJEP (dnes MU) Brno 1957; SPĚVÁČEK, J. - vlastně všechny práce o listinách mladého Karla jako moravského markraběte mnohokrát citované v obou předchozích kapitolách. Přesné citace viz v bibliografické příloze.

(15) K postupu institucionalizace a centralizace správy v pozdním středověku v Čechách i na Moravě srov. HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, zejm. s. 67-72, 213-218, 237-245 a 268-269.

charakteru.¹⁶ Jako „nosiče“ těchto kancelářských poznámek posloužily v poměrně hojné míře (zejména v době vlády markraběte Jošta) rovněž studované konfirmační a konsensní listiny.¹⁷

Novým institutem se stal také *hofmistr markraběte* čili správce markraběcího dvora a všech osob zdržujících se při něm. Jeho obdoubou pro „dámskou část“ dvora pak byl *hofmistr markraběnky*.

Už od dob markraběcího panování Karla IV., ale především za vlády jeho bratra Jana Jindřicha byl na moravských zeměpanských državách po vzoru olomouckého biskupství budován *systém markraběcích lén*. Po vzoru Čech byl pro jejich držitele pravděpodobně i na Moravě kolem poloviny 14. století vytvořen jako správní a právní orgán *dvorský soud markraběte* v čele s *hofrychtěrem*, který pravděpodobně dohlížel také na vedení moravských *dvorských desk*. Z těch se sice do současnosti nedochovalo nic, o jejich existenci však svědčí celá řada indicií.¹⁸ O fungování lenního systému moravských markrabat - zejména v době markraběte Jošta - máme řadu zajímavých informací právě z dochovaných konfirmačních a konsensních listin, jejichž obsah se týkal manipulací s lény, transakcí se zeměpanským majetkem, případně závislosti různých finančních závazků a pohledávek šlechtických držitelů na jim propůjčených lenních statcích a jejich výnosu.¹⁹

Na rozdíl od českého prostředí bylo na Moravě konstituování krajské organizace a vytvoření krajů (či provincií) jakožto správních (a soudních) jednotek složitější, protože územní členění země mělo od samého počátku jiný charakter než v Čechách vlivem někdejšího rozdělení na úděly. Funkci krajských popravců zde během 13. století vykonávali tzv. provinciální rychtáři (vilikové), kteří z pramenů mizejí na přelomu 13. a 14. století. Jejich soudní pravomoci byly postupně částečně přenášeny na markraběcí rychtáře, ale také na městské správní orgány a na jednotlivé vrchnosti a jejich purkrabí. Markraběcí rychtáři (vlastně „noví“ vilikové) si podrželi hlavně policejní, pořádkovou a zčásti i trestní jurisdikci - např. stíhání zločinců, zemských škůdců, narušitelů landfrídů - a organizaci zemských robot, dohledu nad průchodem vojsk

(16) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 239-248.

(17) O jménech notářů a totožnosti dalších osob, které se v poznámkách na těchto listinách vyskytují, viz předchozí kapitolu s. 100-109.

(18) Velké množství dochovaných konsensních listin se týká právě různých transakcí s markraběcími lény a se snahami prosadit plynulý převod jejich držby z původního leníka na jeho syny nebo jiné příbuzné. Dále k této problematice srov. HLAVÁČEK, I.: *Brünn als Residenz*, zejm. s. 386: „Da aber die mährischen Hoftafeln bedauerlicherweise spurlos verschwunden sind - sie müssen in gewisser Form existiert haben -...“ Dále srov. BALETKA, T.: *Dvůr, rezidence a kancelář*, s. 294.

(19) Srov. HOSÁK, L.: *Páni z Lichtenburka, na Bítově, Cornštejně a Vranově*. JM 4 (1968), s. 59-67; MEZNIK, J.: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*. SH 37 (1990), s. 7-36; TÝŽ: *Markrabě a páni. (K mocenskému dualismu na Moravě v době předhusitské)*. SPFFBU C 42, 44 (1995), s. 39-50.

přes jejich obvody, povinnost tzv. průvodu atd. Jednalo se tedy o většinu pravomocí a povinností, které v Čechách vykonávali krajší hejtmani.

Během 14. století se definitivně ustálilo postavení šlechtických pozemkových vlastníků, jejichž tzv. svobodné (zpuštěné) či zemskodeskové statky si vytvořily vlastní správní systém a obvykle měly také vlastní soudní a trestní pravomoc včetně hrdelní. Tímto způsobem byl značně omezen rozsah přímé zeměpanské vlády a pravomoci nad moravským územím, ztenčovaný již dříve cestou různých výsad, výjimek (exempcí) a imunit určených ve 12. a 13. století zejména pro řeholní a světské duchovenstvo a od druhé poloviny 13. století i pro významná moravská zeměpanská města. Tento „úbytek“ byl částečně kompenzován již zmíněným budováním markraběcího lenního systému. Vlastní država moravského markraběte byla stejně jako v Čechách královské statky členěna na jednotlivá *markraběcí panství* spravovaná ze zeměpanských hradů prostřednictvím jednotlivých *purkrabí* (kastelánů) nebo později i z některých zeměpanských měst prostřednictvím *markraběcích rychtářů*. Každé panství se pak obvykle dělilo na menší správní jednotky tzv. *rychty*, spravující jednu nebo několik poddanských vsí, a na samostatně hospodařící *dvory* v čele se *šafáři*.

Zvláštní postavení ve správním systému markraběcího zboží připadalo *moravským zeměpanským městům*,²⁰ jichž bylo na Moravě mnohem méně než v Čechách. Ve 14. století mezi ně patřilo Brno, Bzenec, Hodonín, Ivančice, Jemnice, Jihlava, Litovel, Olomouc, Ostroh, Podivín, Pohořelice, Přerov, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uničov, Znojmo a také za Jana Lucemburského zcizené a již nikdy nenavrácené město Telč (páni z Hradce). Zvláštní pozornost zeměpánů však byla věnována pouze Brnu, Olomouci, Jihlavě a Znojmu. Pouze tato čtyři moravská markraběcí města lze považovat za plně srovnatelná s českými královskými městy, i když - samozřejmě - s řadou výhrad a místních specifik. V rámci této čtveřice pak bylo zcela zvláštní postavení města Brna jakožto hlavní markraběcí residence,²¹ poskytující zázemí markraběcímu dvoru, a dále Olomouce jakožto hlavní residence moravského biskupa.²² Všechna čtyři největší moravská zeměpanská města byla dobře zaopatřena statky i výsadami hospodářského a politického charakteru, disponovala vlastní soudní pravomocí včetně hrdelní a prožívala během 14. století dobu značné konjunktury, spojenou

(20) Srov. MEZNIK, J.: *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*. ČMM 79 (1960), s. 129-147; TÝŽ: *Hnutí řemeslníků a chudiny v Brně roku 1378*. ČsČH 9 (1961), s. 637-651; TÝŽ: *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*. Brno v minulosti a dnes 4 (1962); TÝŽ: *Pozdvižení v Jihlavě roku 1391*. ČMM 89 (1970), s. 189-200; TÝŽ: *Lucemburská Morava 1310-1423*. Praha 1999, zejm. s. 138-147, s. 196-199, s. 353-361.

(21) Srov. HLAVAČEK, I.: *Brünn als Residenz*, s. 361-420.

(22) Srov. KOPÍČKOVÁ, B.: *Přspěvek k dynastické politice posledních Lucemburků v Olomouci*. VVM 32 (1980), s. 25-26.

i s rozvojem městské správy a rodící se samosprávy,²³ s rozvojem městského soudnictví a výkonné moci.²⁴

O existenci řemeslnických spolků a prvních cechů nás rovněž informují některé konfirmace, potvrzující statuta cechů a narovnání ve sporu mezi cechy,²⁵ a také dvě konsensní listiny, povolující výstavbu obchodního domu v Olomouci a nákup zemskodeskového statku brněnským zlatníkem.²⁶

Některé konsensní listiny nás informují také o postavení židů v moravských městech. Např. listiny č. 31 a 32 povolují usazování židovských osadníků v Brně a v Jihlavě,²⁷ listina č. 58 povoluje židovskému osadníkovi koupit domu v Brně²⁸ a listiny č. 82 a 84 schvalují prodej šlechtických statků, které propadly v dluhu židovským věřitelům.²⁹

Během 14. století značně pokročil proces hospodářské, společenské a politicko-správní stratifikace moravských zeměpanských měst. Pouze čtyři nejvýznamnější města získala deset a více listin obou studovaných druhů. Města regionálně či strategicky významná jako Uherské Hradiště, Uherský Brod nebo Jemnice obdržela méně než deset listin obou druhů. Ostatní města nenabyla většího než lokálního významu a tudíž pro ně byla určena maximálně jediná listina.

Tabulka č. 12: Četnost emisí konfirmačních a konsensních listin pro příjemce z měst

Město	Celkem listin	Konfirmace celkem	Konsensní celkem	Pro celou obec	Pro jednotlivé osoby	Poměr obec: osoby
Brno	25	13	12	15	10	3:2
Znojmo	18	8	10	15	3	4:1
Jihlava	15	6	9	14	1	9:1
Olomouc	10	5	5	8	2	4:1
Uherské Hradiště	5	5	0	5	0	10:1
Uherský Brod	3	2	1	3	0	10:1
Jemnice	3	2	1	2	1	7:3
Uničov	2	1	1	2	0	10:1
Ivančice	1	1	0	1	0	10:1

(23) Srov. konsensní listina č. 67 z r. 1378 (CDM XI, č. 130) povoluje výstavbu radnice v Olomouci.

(24) Srov. konsensní listina č. 36 z r. 1351 (CDM VIII, č. 66) povolovala jihlavským měšťanům zakročit vojensky proti hradům a tvrzím zemských škůdců v okolí města a tyto objekty pobořit.

(25) Srov. např. konfirmační listiny č. 147 (CDM X, č.7), č. 164 (CDM XI, č. 144) a č. 172 (CDM XI, č. 461).

(26) Srov. např. konsensní listiny č. 67 (CDM XI, č. 130) a č. 80 (CDM XI, č. 356).

(27) Listiny CDM VII, č. 608 a 619.

(28) Listina CDM X, č. 48.

(29) Listiny CDM XV, č. 253 a CDM XV, č. 272.

Město	Celkem listin	Konfirmace celkem	Konsensní celkem	Pro celou obec	Pro jednotlivé osoby	Poměr obec: osoby
Hodonín	1	1	0	1	0	10:1
Litovel	1	0	1	1	0	10:1
Ostatní	0	0	0	0	0	0

Popsaný stav je pravděpodobně odrazem také hospodářského či snad lépe majetkového zabezpečení moravských zeměpanských měst. Ta z nich, která vlastnila rozsáhlá panství, statky, důlní a jiné podniky, vždy cítila větší potřebu vlastnit také listiny, které by jejich majetek zabezpečovaly právně a společensky. Města málo majetná anebo přímo chudá tuto potřebu nepocítovala. Navíc asi mnohdy ani nedisponovala dostatečně velkými finančními prostředky, které by jim umožnily daný stav věcí zvrátit nebo výrazněji pozměnit. Přitom bez zajímavosti není u čtyř největších moravských zeměpanských měst ani poměr mezi získanými konfirmačními a konsensními listinami, z něhož vidíme, že emise obou druhů zde byla v poměru 1:1 a nebo v poměru 1:2 ve prospěch listin konsensních.

Taktéž uvedené poměry mezi počtem listin pro městskou obec jako celek a počty emisí pro jednotlivé měšťany jsou velmi zajímavé. V podstatě ilustrují míru privilegovanosti jednotlivých zeměpanských měst a míru osobní svobody a právní způsobilosti jejich obyvatel (vlastně pouze měšťanů). Opět lze sledovat zcela specifické postavení Brna, kde tento poměr činí 3:2 ve prospěch obce, zatímco ve Znojmě a v Olomouci je to již 4:1 a v Jihlavě dokonce 9:1 ve prospěch emisí pro městskou obec jako celek.

Při porovnání situace v oblasti emise konfirmačních a konsensních listin pro příjemce z městského prostředí na Moravě a v Čechách dostáváme velmi zajímavé informace.³⁰ Na Moravě připadalo v letech 1310 až 1411 na 20 měst 58 konfirmačních a 46 konsensních listin, čili v průměru na jedno město 3 konfirmace a 4 a půl konsensní listiny ročně. V Čechách ve stejném období připadalo na 60 měst 215 konfirmací a 132 listiny konsensní, čili v průměru pro jedno české město bylo vydáno 3 a půl konfirmace a 2 a půl konsensní listiny za rok. V oblasti emise obou druhů listin je tedy v městském prostředí Čech a Moravy situace téměř obdobná.

Po správní linii podléhaly markraběcí komoře rovněž kláštery zeměpanského založení nebo přesněji řečeno *klášterství*, tj. statky klášterů a lidé na nich usdlí. Také klášterství si vytvořila správní systém velmi podobný systému panujícímu na markraběcích panstvích. Navíc u klášterů stejně jako u ostatních církevních institucí na našem území můžeme od samého počátku jejich existence pozorovat značnou úctu

(30) Údaje pro srovnání byly získány rozбором listinného materiálu českých měst shromážděného v edici CIM pro léta 1310 až 1419.

k písemné fixaci právních pořízeních, což mělo kladný vliv na péči o uložení starších písemností a také na pokrok v rozvoji písemných agend nejen u církevních ústavů, ale také na vývoj úřadování v kancelářích markraběcích úřadů a na vývoj úřadování v kancelářích předních představitelů moravské šlechtické obce.

Během 14. století obdržely moravské kláštery od zeměpánů z lucemburského rodu řadu významných privilegií včetně vlastní jurisdikce, soudní imunity,³¹ hrdelní jurisdikce nad klášterními poddanými, stejně jako řadu výsad charakteru hospodářského,³² nemluvě o tom, že jejich starší listiny, výsady a práva byly potvrzovány od zeměpánů téměř pravidelně. Složení příjemecké skupiny řeholních institucí, které obdržely během let 1310 až 1411 od panovníků z lucemburského rodu nějakou konfirmační nebo konsensní listinu, je poměrně zajímavé. Četnost přijatých listin obou studovaných druhů i všech zeměpanských listin vůbec hodnocená podle příslušnosti konkrétních klášterů k jednotlivým řádům, činným v té době na moravském území, rovněž přináší některé cenné poznatky.

Jako nejfrekventovanější příjemci se z hlediska počtu získaných konfirmačních a konsensních listin na jeden klášter jeví řády cisterciácký a benediktýnský, těsně sledované premonstráty a klariskami. Dále následují augustiniáni a dominikáni, na posledním místě stojí johanité a kartuziáni. Jak si tento stav vysvětlit?

Tabulka č. 13: Četnost emisí konfirmací a konsensů pro kláštery podle řádů

Řád	Celkový počet mužských i ženských klášterů řádu	Celkový počet přijatých listin obou druhů	Z toho přijatých konfirmačních listin	Z toho přijatých konsensních listin	Průměrný počet listin pro klášter
Cisterciáci	6	34	29	5	6
Premonstráti	5	19	17	2	4
Augustiniáni	5	13	7	6	3
Benediktýni	2	12	7	5	6
Klarisky	1	4	4	0	4
Dominikáni	2	4	0	4	2
Johanité	3	3	2	1	1
Kartuziáni	2	2	0	2	1

(31) Srov. VANĚČEK, V.: *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*. Praha 1931; TÝŽ: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12. - 15. století)*, 1-3. Praha 1933-1939.

(32) Např. právo vinného šenku a právo výčepu piva a lihovin v krčmách na klášterních statcích, právo obchodovat se solí a s vínem i mimo hranice Moravy, různá osvobození od placení mýtních poplatků a od cel v moravských zeměpanských městech atd.

V uvedených údajích se pravděpodobně projevuje skutečnost, že se během 14. století na Moravě začaly uplatňovat vedle starých klášterů a kanonií řádů s převážně mnišským způsobem života kláštery řádů nových - kazatelských a zejména žebravých. Vzhledem k tomu, že v jejich případech hovoříme také o rádech tzv. městských, je zřejmé, že tato skutečnost souvisí přímo se zakládáním a rozvojem měst na Moravě. Staré kláštery (mnišských, rytířských a jiných řádů) oplývaly již koncem 13. století značným pozemkovým majetkem a bohatstvím, které potřebovaly chránit mimo jiné i právně. Proto se snažily získat co největší počet panovnických listin, které by jim jejich záměr usnadnily. Naproti tomu kláštery nového (mladého) založení nijak velký majetek neměly, a proto podobnou potřebu nepocitovaly. Nešlo jen o to, že za své zatím krátké působení příliš velký majetek nenashromáždily, ale také o to, že se jednalo většinou o ony nové „moderní“ městské řády, které nebyly hmotně zdaleka tak závislé na výnosu svých statků, jako tomu bylo u zmíněných starších klášterů jiných řádů. Navíc tyto nově vzniklé řeholní instituce neměly důvod, aby si nechávaly od panovníků potvrzovat své výsady a listiny, které byly staré jen pár desetiletí a někdy dokonce jen pár let (např. královopolští a dolanští kartuziáni).

Právní situace a po celou první polovinu 14. století také *právní vědomí* většiny obyvatel lucemburské Moravy bylo stále pod silným vlivem starého domácího *zvykového práva* tzv. *českého*,³³ jehož hlavními platformami se staly krajské soudy a posléze moravský zemský soud, jeho hlavním defensorem a udržovatelem pak byli příslušníci moravské šlechty, a to jak panstva tak i formujícího se rytířstva. Přesto se již od konce 13. století na moravském území setkáváme s projevy *recepte cizích právních prvků*.³⁴ V celozemském měřítku mělo zvláštní význam definitivní prosazení se pravomoci církevních soudů, reprezentované zejména soudem biskupského oficiála a úřadem generálního vikáře či olomouckým manským soudem, nad všemi osobami duchovního stavu včetně studentů a nad biskupskými leníky. Prostřednictvím církevních soudů se v moravské společnosti obecněji rozšiřovala a pevněji zakotvovala znalost obou obecně uznávaných kodifikací římského práva.³⁵ K rozšíření znalosti tohoto tzv. obojího práva nesporně přispělo také

(33) Srov. MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1996, s. 155 a 162.

(34) K tzv. německému (či emfyteutickému) právu HANĚL, J.: *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha 1874; VACEK, F.: *Emfyteuze v Čechách ve 13. a 14. století*. ČDV 6-9, 1919-1922. K recepti prvků římského práva BOHÁČEK, M.: *Římské právo v listinné praxi českých zemí 12. až 15. století*. SAP 24 (1974), s. 461-486; URFUS, V.: *Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státoprávních představ*. Brno 1978; VANĚČEK, V.: *Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. poloviny 9. do 1. poloviny 14. století*. PHS 12 (1966), s. 27-38.

(35) Tj. *Corpus iuris canonici* a *Corpus iuris civilis*.

založení pražské univerzity v roce 1348 a zejména oddělení samostatné právnické univerzity v Praze v roce 1372.

V městském prostředí se uplatňovaly prvky právních systémů, přinesených do českých zemí osadníky ze západní a jižní Evropy. V moravských městech se uplatňovalo zejména městské právo *jihoněmecké* (*norimberské, švábské*) v brněnské oblasti a právo *severoněmecké* (*magdeburské, saské*) v oblasti olomoucké. Je však známo, že vedle těchto „základních“ právních systémů se v některých moravských městech vyskytovaly také stopy po právu francouzském,³⁶ případně italském.³⁷ Avšak užívání kteréhokoliv z uvedených práv ve městech podléhalo schválení a potvrzení ze strany městské vrchnosti či zeměpána, jak o tom svědčí některé ze studovaných konfirmačních listin.³⁸ S těmito skutečnostmi souvisely také snahy o sepisování městských knih, knih městských práv a případů, které na jejich základě byly řešeny, což se ve městech začalo projevovat poměrně záhy. O výsledku tohoto úsilí nás dodnes informují některé do současnosti dochované městské právní knihy ze 14. a 15. století.

Úroveň městského úřadování byla v lucemburské době již poměrně vysoká, i když zdaleka ne všechna města měla tak rozvinuté správní orgány a kanceláře, aby dosahovaly alespoň vzdáleně k vynikající úrovni nejrozvinutější městské kanceláře v našich zemích - kanceláře Starého Města pražského. O dobré úrovni městských kanceláří v Brně, Olomouci, v Jihlavě anebo ve Znojmě svědčí nejen dochované zlomky majetkové a berní evidence či nejstarší zápisy v městských knihách, ale též řada listin, která byla už v průběhu 14. století městy vydávána pod jejich vlastními pečeti.³⁹ Na rozdíl od šlechtického prostředí si města musela své výsady a práva vydobýt a zasloužit, takže znala jejich cenu. Proto od počátku své existence přikládala mnohem větší váhu jejich písemné fixaci, což platí také pro potvrzování starších listin i jejich vlastních právních pořízení. Během lucemburské doby se moravská města rychle stávají v pořadí druhým nejvýznamnějším příjemcem zeměpanských konfirmačních i konsensních listin.

Tzv. německé či zákupní právo, označované rovněž jako purkrecht, bylo známo a uplatňovalo se ve 14. století na moravském venkově, kde byly ještě v této době zřídka zakládány nové anebo emfyteuticky reorganizovány původní staré vsi.⁴⁰ Nižší vrstvy městského a venkovského

(36) Např. v Brně.

(37) Např. v oblasti dolování; ostatně také spoluautor kodifikace horního práva z roku 1300 (tzv. *Ius regale montanorum*) byl Ital Gozzo z Orvieta.

(38) Např. konfirmace č. 112 (CDM VIII, č. 150) pro město Olomouc potvrzuje užívání saského městského práva.

(39) Máme zde na mysli zejména moravská zeměpanská města.

(40) Srov. např. konsensní listinu č. 2 (CDM VI, č. 80, tj. RBM IV, č. 222) z roku 1314 pro město Olomouc povolující emfyteutické vysazení vsi Nový Svět (dnes součást Olomouce).

obyvatelstva se však právního života v této době zúčastňovaly spíše v postavení objektu než subjektu práva, z čehož mnohdy pramenily i různé svévolné akce, vzniklé ve snaze o nápravu domnělých i skutečných ústrků nebo křivd, o zlepšení životních poměrů těchto vrstev na venkově i ve městech. Celkovou úroveň právního vědomí těchto vrstev moravské společnosti však lze hodnotit pouze velmi opatrně díky naprostému nedostatku adekvátních pramenných informací. Dochované konfirmační a konsensní listiny⁴¹ se týkají záležitostí nanejvýše venkovských rychtářů a jiných lépe postavených osob v rámci venkovského a městského společenství. V zásadě však lze právní vědomí těchto vrstev moravské společnosti považovat za slabé a ne zcela uvědomělé. Do jisté míry lze tento stav připisovat celkové úrovni gramotnosti a vzdělání vůbec, která byla u venkovského a u nižších vrstev městského obyvatelstva v předhusitské době stále ještě mizivě nízká nebo žádná.

V tomto období si však netřeba dělat iluze ani u vrstev šlechtických. O nevalné úrovni právního vědomí v širším smyslu v těchto vrstvách kolem poloviny 14. století v celé České koruně vypovídá zřetelně např. odmítnutí Karlova pokusu o prosazení psané kodifikace českého a moravského zemského práva - tzv. *Maiestas Carolina* - v roce 1355. Česká i moravská šlechta se raději nadále řídila sice praktickou, avšak v této době již poněkud zastaralou, soukromě sepsanou příručkou zvanou Rožmberská kniha⁴² a tzv. *svobodné nalézání práva*,⁴³ ať už bylo uplatňováno na zemském soudě anebo ve vlastní jurisdikci jednotlivých šlechticů na jejich statcích, bylo zejména panstvem pokládáno za naprosto zásadní, nezczitelnou a nezadatelnou výsadu svobodných, o které nehodlalo diskutovat ani se zeměpánem.⁴⁴ Ostatně jeho abso-

(41) Srov. např. konfirmační listiny č. 29 (CDM VI, č. 368, tj. RBM III, č. 1493), 32 (CDM VI, 436; RBM III, 1861), 57 (CDM VII, 437), 65 (CDM VII, 702; RBM V, 117) a 185 (CDM XIII, 346) z let 1328 až 1404 anebo konsensní listiny č. 10 (CDM VII, 227 opp.; RBM IV, 1055), 23 (CDM VII, 283; RBM IV, 807), 26 (CDM VII, 434; RBM IV, 1163), 28 (CDM VII, 458; RBM IV, 1219), 51 (CDM IX, 281; RBM VII, 681), 58 (CDM X, 44), 69 (CDM XI, 160), 80 (CDM XI, 356), 82 (CDM XV, 253; RBM VIII, 116), 84 (CDM XV, 272; RBM VIII, 202), 93 (CDM XI, 557; RBM IV, 128), 121 (CDM XIII, 170), 126 (CDM XIII, 342), 127 (CDM XIII, 362) a 129 (CDM XIII, 408) z let 1325 až 1406.

(42) Rožmberskou knihu, sepsanou pravděpodobně v první polovině 14. nebo na přelomu 13. a 14. století, vydal formou edice v roce 1887 V. Brandl. Odmítnutí Karlova zákoníku bylo vážným nabouráním Karlových snah o odstranění nejkriklavějších „výstřelků“ tehdejší běžné vyšetřovací a soudní praxe. V zákoníku se měla poprvé prosadit snaha o zavedení aktivity soudu při projednávání záležitostí stran, což by byl značný pokrok oproti stavu z té doby, který všeobecně převládal. Důkazy v jakékoli kauze si obvykle neopatroval soudní orgán sám, nýbrž je předkládaly sporné strany.

(43) Srov. KEJŘ, J.: *Právní vzdělanost v Čechách v době Karlově*. In: Karolus Quartus. Praha 1984, s. 127-134; TÝŽ: *Český stát a právo v předhusitské době*. In: Sborník „Jenštejn“. Jenštejn 1977, s. 25-27.

(44) Pravdou je, že očekávat něco jiného ve společnosti, která byla na nerovném posta-

lutistické snahy v tomto ohledu byly asi příliš průhledné.⁴⁵ Přitom musíme připustit, že některé ze soudobých dokladů o způsobech, jimiž se při vyšetřovací praxi k „nalezení práva“ běžně dospívalo, svědčí spíše o právní zvlí než o rozvinutém a uvědoměném právním vědomí.⁴⁶

Zcela bezkonkurenční bylo v moravské společnosti rozvinuté právní vědomí a vysoká úcta k písemnému dokladu, projevující se ruku v ruce tu s hlubšími, tu s povrchnějšími znalostmi práv, u části představitelů světského i řeholního kléru,⁴⁷ který měl v tomto ohledu vzor i oporu ve fungování správního a právního systému katolické církve v celé Evropě, stejně jako v organizaci olomouckého biskupství na Moravě. Mimo jiné o vysoké úrovni olomoucké biskupské kanceláře a osob v ní činných a také o dobré úrovni školy při olomoucké kapitule svědčí nejen vysoká úroveň olomoucké listinné i knižní produkce, ale současně i jména některých významných markraběcích úředníků a notářů (zejména z druhé poloviny 14. století), kteří měli olomoucké školení nebo z tohoto prostředí vzešli. Existence olomoucké kapituly, fungování biskupských soudních i správních orgánů a rozvětvená síť děkanátů a farností,⁴⁸ zajišťovaly plynulý chod celé diecézní organizace a správy i v dobách sedisvakance na olomouckém biskupském stolci, což byl jistě stav, který mohli zeměpáni těmto prelátům jen závidět.⁴⁹ Olomoučtí biskupové, kapitula a další představitelé světské i řeholní složky moravské církve byli nadále velmi častými příjemci zeměpanských konfirmačních a konsensních listin po celé lucemburské období.

vení před zákonem, na nerovném přístupu k prosazení práva a na systému osobních i skupinových výhod založena, by bylo poněkud bláhové.

(45) Karel IV. vycházel ze zkušeností s francouzským prostředím, v němž měli velké slovo i vážnost tzv. legisté a v němž se již od počátku 14. století začaly projevovat prvky panovnického absolutismu v soudnictví, které se dostávalo do rukou státu. V českém prostředí se však teprve v době Přemysla Otakara II. a Václava II. začalo v praxi uplatňovat právo tzv. popravý - to také pravděpodobně (podle předmluvy V. Brandla) bylo popudem k sepsání zmíněné tzv. Rožmberské knihy. České prostředí tedy zdaleka nebylo právně tak vyspělé jako francouzské a je tedy pochopitelné, že zde Karlovy snahy narazily na odpor a rychle ztroskotaly.

(46) Jde např. o doklady o užívání tzv. ordálů (vodou, ohněm, železem), které v západní Evropě již byly přežitkem a také v Čechách během 14. století vymizely (vliv pražské univerzity a rozšiřující se vzdělanost v právu), ale také o běžně užívané útrpné výslechy, tělesné tresty, systémy trestů a pokut odstupňovaných podle postavení a zámožnosti trestaného atp.

(47) Srov. činnost řady právně vzdělaných (i graduovaných) duchovních osob jako notářů nebo právních znalců v markraběcích kancelářích i v zemských správních orgánech na Moravě ve 14. století.

(48) Srov. HLEDÍKOVÁ, Z.: *Vizitace jihomoravských farností v polovině 14. století*. JM 6 (1970), s. 17-26.

(49) Srov. JAN, L.: *Církevní instituce na Moravě ve středověku*. In: *Morava ve středověku*. Sborník příspěvků proslavených ve dnech 7. ledna až 25. března 1998 v rámci přednáškového cyklu Moravského zemského muzea v Brně. Brno 1999, s. 132-139, zejm. s. 137-138.

Na základě těchto listin si tedy můžeme učinit představu o tom, jaké vztahy panovaly mezi představiteli vrcholné moci světské i duchovní na Moravě v té době. O četnosti přijatých listin obou studovaných druhů ze strany jednotlivých významných světských duchovních institucí, činných na Moravě, si rovněž můžeme učinit celkem přesnou představu.

Tabulka č. 14: Emise konfirmací a konsensů pro světské duchovenstvo na Moravě v lucemburské době

Instituce (prelát)	Celkem listin obou druhů	Z toho konfirmací	Z toho konsensů
Olomoucký biskup	9	4	5
Olomoucké biskupství	6	5	1
Olomoucká kapitula	10	6	4
Brněnský probošt	2	2	0
Brněnská kapitula	3	0	3
Kroměřížská kapitula	1	0	1
Pražští mansionáři	3	2	1
Faráři a farní obročí	6	2	4

Světské duchovenstvo nebylo zdaleka tak častým příjemcem zeměpanských konfirmačních a konsensních listin jako duchovenstvo řeholní (srov. výše tabulku č. 13). Největší počet listin obou druhů obdrželi představitelé olomoucké diecézní správy. Obě moravské kolegiální kapituly - brněnská i kroměřížská - neobdržely dohromady ani tolik listin jako olomoucká kapitula a její členové samostatně. Zajímavým fenoménem je výskyt tří listin pro mansionáře pražského kostela (čili vikáře chóru u sv. Víta), jimž patřily na Moravě některé statky a patronátní právo ke kapli sv. Vavřince v Přerově. Konfirmace a konsensní listiny pro faráře a pro farní obročí se ve srovnání s počtem v té době fungujících farních obvodů vyskytují vskutku sporadicky i přesto, že musíme počítat s faktem, že se do současnosti dochovalo pouhé torzo tehdejší listinné produkce.

Předeslané údaje vykreslují situaci moravského světského duchovenstva velmi srozumitelně. Významná beneficia a důležité církevní úřady, držené zpravidla muži původem z vyšších vrstev tehdejší společnosti, obdařené mnoha právy, výsadami hospodářského, majetkového i politického charakteru a stojící na výsluní přízně zeměpánů, jimž byly oporou a kteří zpravidla byli patrony těchto obročí, se těšily stálému zájmu a dostávaly většinu listin obou studovaných druhů, směřujících do této příjemecké skupiny. Naproti tomu bezvýznamná, drobná, majetkem málo a špatně zaopatřená a velkým vlivem neoplývající farní obročí, jejichž patronátní právo bylo navíc zpravidla v rukou soukromých osob nebo institucí (klášterů, zeměpanských měst atp.), na své postave-

ní doplácela a emise zeměpanských listin obou studovaných druhů se jím zpravidla vyhýbala.

Na konci 14. století dochází pod vlivem dlouholetých válek mezi příslušníky lucemburského rodu k posunu v poměru sil mezi zeměpánem a panskou šlechtou⁵⁰ a v souvislosti s tím i k důležitému projevu státotvornosti a uvědomění si nutné potřeby zachovávat určitý právní stav ve společnosti. Na Moravě vedlo toto úsilí k vytvoření faktické polarizace mezi markrabětem s jeho správními orgány na jedné straně a šlechtou a církví s jejich organizačními a správními (stavovskými?) strukturami na straně druhé. Výsledkem tohoto vývoje uprostřed neutěšených poměrů plných šarvátok a zmatků bylo v roce 1388 uzavření prvního moravského všeobecného *landfrídu*,⁵¹ k němuž se museli povinně přihlásit všichni obyvatelé Moravy bez rozdílu stavu. Touto cestou byl zajištěn mír, klid a řád, byť pod hrozbou tvrdými tresty pro každého, kdo by ustanovení této smlouvy porušil. Landfríd⁵² se tak stal nástrojem pro udržení klidu a pořádku v zemi, který se pak na Moravě uplatňoval nejen po zbytek 14. století, ale i po celé následující 15. století.⁵³

2. Funkce konfirmačních a konsensních listin ve správní oblasti

V souvislosti se správní a právní problematikou se nabízí několik zajímavých otázek ve vztahu ke studovaným konfirmačním a konsensním listinám. Za prvé: v jakých záležitostech se příjemci sami obraceli na zeměpány z lucemburského rodu o vydání konfirmačních a některých konsensních listin a jaký je věcný obsah záležitostí, jimiž se pak tyto listiny zabývaly, a dále v jakých záležitostech naopak vydávali zeměpáni tyto listiny z vlastní vůle – čili jaká byla správní funkce těchto písemností v moravské společnosti lucemburské doby. Za druhé: jaké vztahy a jakých úrovní panovaly mezi vydavateli a příjemci obou druhů listin. Konečně za třetí: jaké byly okolnosti vzniku těchto písemností a jaké konkrétní důvody vedly k jejich vydání (lze-li je odhalit) – čili s jakými procesy nebo jevy souviselo pozadí jejich vzniku, jejich existence a vývoje.

(50) Srov. např. MEZNÍK, J.: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*. SH 37 (1990), s. 7–36 a zejména TÝŽ: *Markrabě a páni. (K mocenskému dualismu na Moravě v době předhusitské)*. SPFFBU C 42, 44 (1995), s. 39 až 50.

(51) Srov. např. VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1970, zejm. s. 188.

(52) K landfrídem a k mechanismům jejich fungování v období pozdního středověku srov. např. ASCHE, E.: *Die Landfrieden im Deutschland unter König Wenzel*. Greifswald 1914 nebo nověji ANGERMEIER, H.: *Königtum und Landfriede im deutschen Spätmittelalter*. München 1966.

(53) Srov. VALKA, J.: *Dějiny Moravy I, Středověká Morava*, MVS, Vlastivěda moravská 5. Brno 1991, s. 109–110.

Ještě dříve, než se pokusíme na tyto otázky odpovědět, je třeba, abychom vymezili jednotlivé skupiny příjemců zeměpanských konfirmačních a konsensních listin na Moravě z hlediska jejich společenského postavení a z hlediska četnosti pro ně vydaných listin, ale také z hlediska jejich významu a působení ve společnosti.

Tabulka č. 15: Rozvržení konfirmačních a konsensních listin mezi jednotlivé společenské vrstvy

Hlavní skupiny příjemců	Podskupiny	Všech listin obou druhů	Z toho konfirmačních	Z toho konsensních
Příslušníci lucemburského rodu		20	16	4
Šlechta	Celkem	76	32	44
	Šlechtické (stavovs.) instituce	17	15	2
	Panstvo	37	14	23
	Rytířstvo (nižší šlechta)	22	3	19
Města a měšťané	Celkem	96	56	40
	Města	80	50	30
	Jednotliví měšťané nebo obyvatelé měst	16	6	10
Církev	Celkem	133	88	45
	Světaké duchovenstvo	37	20	17
	Řeholní duchovenstvo	96	68	28

Nejčastějším příjemcem konfirmačních a konsensních listin byly moravské světské a řeholní církevní instituce. Na druhém místě stojí města a měšťanstvo. Třetí místo připadá na šlechtu. Příslušníky vládnoucího rodu zatím ponecháme v našich úvahách stranou. K podobným posunům ve složení skupiny příjemců docházelo v této době v českých zemích a také v říšských oblastech všeobecně. Zejména v říšské oblasti však stanula na prvním místě města na úkor církevních institucí a významnější postavení začala mít i příjemcecká vrstva šlechtická. Zdá se, že tento stav na Moravě během 14. století nenastal.⁵⁴ Na základě věcného a obsahového rozboru obou studovaných druhů listin se pokusíme objasnit příčiny tohoto jevu.

Víme tedy, že největší počet dochovaných konfirmačních a konsensních listin dostaly i ve 14. století moravské církevní instituce. Konfirmace určené pro příjemce z řad církve byly vydávány zejména

(54) Posuny ve složení skupin příjemců zeměpanských písemností konstatoval již HLA-VÁČEK, I.: *Kancelářská písemná kultura doby Karlovy v českém státě. Několik poznámek a úvah*. AČ 29 (1979), s. 9-20 a zejm. s. 12.

v různých právních záležitostech. Jejich prostřednictvím byly potvrzovány starší listiny, již dříve získané výsady a (především soudní) imunity, ale také donace a fundace pro církevní ústavy, berní a daňové úlevy a transakce s církevním (zejména klášterním) majetkem.

Konsensní listiny pro církevní činitele pak byly vydávány v záležitostech správních a také majetkových (či majetkoprávních). Jejich prostřednictvím se schvalovaly nebo povolovaly zejména věci charakteru hospodářského - transakce s majetky klášterů, transakce se světským církevním majetkem mezi jednotlivými zeměmi v rámci České koruny, vklady církevních majetků do moravských zemských desek a podobně.

Mnohem hojnější než v předchozím století byly ve 14. století na Moravě emise obou druhů listin pro příjemce z městského prostředí, ať již šlo o městské obce jako celek anebo o jednotlivé měšťany. Šlo o příjemce, kteří zejména potvrzovací listiny potřebovali. Tyto písemnosti jim byly záštitou proti případným uchvatitelským zájmům z různých stran a ochranou před narušováním hospodářských monopolních práv měst. Čím bylo město významnější, bohatší a privilegovanější, tím více listin obou druhů získalo.

Konfirmace pro ně vydané se opět věnovaly hlavně potvrzování právních záležitostí, ale také na příklad záležitostem hospodářské ochranné politiky. Potvrzovány byly nejen starší výsady, práva a konkrétní listiny, ale také různá specializovaná práva,⁵⁵ soudní imunity,⁵⁶ jurisdikce nad obyvateli města⁵⁷ a konečně také cechovní záležitosti,⁵⁸ majetková držba zeměpanských měst a měšťanů, berní a daňová osvobození a obrácení některých finančních užitků ve prospěch měst, využívání výnosů z cel nebo mýt atp.

Konsensní listiny se v městském prostředí uplatňovaly opět zejména při zlistiňování správních a majetkových záležitostí. Předmětem povolení nebo schválení se tedy stávaly nejen záležitosti židovských osadníků,⁵⁹ městské jurisdikce⁶⁰ nebo zakládání nových podniků v okolí

(55) Např. právo vinného šenku a právo výčepu piva a lihovin v krčmách, právo obchodovat se solí a s vínem (někdy i mimo hranice Moravy), osvobození od placení cla nebo mýta (např. ve věnném městě markraběnek - v Rousínově), tržní privilegia, různá osvobození od poplatků na dobu určitou (např. u nově vybudovaných mlýnů, jatek nebo hamrů), ale také právo usazovat ve městech židy atd.

(56) Zejména pro Brno, Olomouc, Jihlavu a Znojmo.

(57) Sem patří např. povolení pro Jihlavu od Jana Jindřicha z roku 1351 (CDM VIII, č. 87) k likvidaci tvrzí a hradů zemských škůdců, sídlících v okolí města, dále pak povolení k výstavbě radnice a obchodního domu v Olomouci z roku 1378 (CDM XI, č. 130).

(58) Např. potvrzení cechovních statut (brněnští zlatníci).

(59) Např. privilegia pro Brno (CDM VII, č. 608) a pro Jihlavu (CDM VII, č. 619) z roku 1345 ohledně usazování se židů ve městech.

(60) Např. pro Brno z roku 1318 (CDM VI, č. 155) nebo dědičná držba rychty v Jemnici z roku 1340 (CDM VII, č. 283).

měst,⁶¹ ale také majetková držba a transakce s ní,⁶² různé poplatkové úlevy,⁶³ nadace pro církevní instituce zajišťované z městského majetku⁶⁴ a v neposlední řadě i různé dočasně poskytnuté užitky z výnosu některých poplatků a dávek, poskytnuté městu pouze dočasně nebo jednorázově anebo za jistým konkrétním účelem.⁶⁵

Nejproblematictější a současně nejzajímavější příjemeckou skupinou se jeví šlechta. S ohledem na obě předchozí skupiny se její zdánlivě „malý“ podíl na emisích konfirmačních a konsensních listin zdá logický. Záležitostí, v nichž moravští šlechtici pocítovali potřebu mít v rukou některou z uvedených druhů listin, bylo poměrně málo. Šlo buď o záležitosti, v nichž moravská šlechta vystupovala jako celek či jako stav,⁶⁶ ať už vůči zeměpánovi nebo některému ze svých příslušní-

(61) Např. otevření nového dolu u Jihlavy v roce 1315 (CDM VI, č. 92 tj. RBM IV, č. 252), zřízení nových jatek v blízkosti Brna v roce 1342 (CDM VII, č. 434) a v roce 1343 (CDM VII, č. 458) anebo zřízení bělidla v Uničově v roce 1391 (CDM XII, č. 49).

(62) Např. emfyteutické vysazení vsi Nový Svět u Olomouce v roce 1314 (CDM VI, č. 80 tj. RBM IV, č. 222), přeložení termínu úročních platů v Jihlavě z roku 1325 (VI, č. 291 tj. RBM IV, č. 1104), užívání jisté pastviny městem Znojmem v roce 1348 (CDM VII, č. 792), ale zejména svobodný testament pro měšťany z Olomouce v roce 1354 (CDM VIII, č. 277), v Litovli z roku 1359 (RBM VII, č. 200) a ve Znojmě v roce 1362 (CDM IX, č. 288); do této kategorie patří rovněž soukromé majetkové transakce měšťanů z moravských zeměpanských měst, např. koupě jistého dvora dvěma brněnskými měšťany z roku 1325 (CDM VII, č. 227 opp.), nákup svobodných statků jihlavskými měšťany od šlechticů z okolí města v roce 1351 (CDM VIII, č. 89), prodej zeměpanského mýta v Jihlavě do soukromé držby několika měšťanů v roce 1376 (CDM XI, č. 35), vklad statku do ZDB učiněný jistým brněnským zlatníkem v roce 1385 (CDM XI, č. 356), nákup statku jistým brněnským měšťanem za účelem nadání kaple v roce 1404 (CDM XIII, č. 342) anebo také transakce se statky provedená v roce 1405 jistým znojemským měšťanem (CDM XIII, č. 362).

(63) Např. berní úleva pro Brno z roku 1318 (CDM VI, č. 155), poskytnutí výnosů z cel od Jemnice až po Břeclav na opravu městských hradeb ve Znojmě z roku 1341 (CDM VII, č. 311 tj. RBM IV, č. 892) anebo využití výnosu ze cla v Brně z roku 1348 (CDM VII, č. 760) na opravu dláždění v Brně, případně povolení k vyrovnání finanční pohledávky města Brna vůči zeměpánovi u židů z roku 1348 (CDM VII, č. 763), povolení k výběru mostného v Jihlavě z roku 1355 (CDM VIII, č. 303), obrácení výnosu z určitého platu k užitku města Uherského Brodu z roku 1362 (CDM IX, č. 287), poskytnutí krytí pro splácení zeměpanského dluhu městem Brnem v roce 1379 (CDM XI, č. 159) atp.

(64) Např. nadání oltáře v městském farním kostele ve Znojmě v roce 1390 (CDM XI, č. 592) anebo zřízení fundace pro dva oltáře v jihlavském farním kostele v roce 1402 (CDM XIII, č. 192).

(65) Např. výběr cla z vybraných druhů zboží v Olomouci v roce 1348 (CDM VIII, č. 66), přípisané užitků z vodovodu v Jihlavě městu v roce 1389 (CDM XI, č. 549), případně výnos cel na opravu znojemských hradeb v roce 1341 (CDM VII, č. 311) nebo výnos mýta na opravu dláždění ve Znojmě v roce 1357 (CDM IX, č. 73).

(66) Např. potvrzení zemských práv a výsad z roku 1311 (CDM VI, č. 49), potvrzení všech starších zemských práv a výsad z roku 1347 (CDM VII, č. 746), jiné potvrzení pro celou Českou korunu z roku 1355 (CDM VIII, č. 299), případně stanovení podmínek pro výběr berní na Moravě z roku 1323 (CDM VI, č. 234) a totéž z roku 1327 (CDM VI, č. 323).

ků, anebo o záležitosti, při jejichž řešení se dostávala do bezprostředního vztahu a kontaktu s některou oblastí vlastních zeměpánových práv, výsad nebo regálů.⁶⁷ V ostatních záležitostech moravská šlechta necítila potřebu žádat a tedy pravděpodobně ani nežádala o potvrzení anebo dokonce povolení či schválení svých záležitostí. Předpokladem pro tento stav byla skutečnost, že ve studovaném období se šlechta na Moravě již plně konstituovala jako jediná plnoprávná, privilegovaná a zcela autonomní společenská vrstva, která měla dostatek jiných možností⁶⁸ jak prosazovat a chránit své zájmy a to buď v součinnosti se zeměpánem anebo i proti němu.

Konfirmační listiny pro příjemce ze šlechtických kruhů byly jen málokdy věnovány potvrzování starších práv a výsad nebo konkrétních listin,⁶⁹ neboť tyto záležitosti měly být (zejména od roku 1348) písemně fixovány formou zápisu do zemských desek, jehož platnost byla trvalá. Většina potvrzení pro šlechtice se tedy zaměřovala na záležitosti, zasahující na příklad do zeměpanského práva odúmrti, na záležitosti

(67) Např. založení kláštera Kateřinou z Lomnice v roce 1312 (CDM VI, č. 58), zřízení zeměpanského statku v Telči Oldřichovi z Hradce v roce 1339 (CDM VII, č. 233), zástava zeměpanského statku z roku 1337 potvrzená v roce 1343 (CDM VII, č. 478), potvrzení držby moravských statků Vilémem z Landštejna v roce 1348 (CDM VII, č. 823), potvrzení majetku v Mikulově Hertwigovi z Lichtenštejna v roce 1348 (CDM VII, č. 826), dědické uspořádání mezi bratry Janem a Půtou z Potštejna v roce 1360 (CDM IX, č. 155), potvrzení příslušnosti k panskému stavu a starobylosti rodu Tetovských z Tetova z roku 1402 (CDM XIII, č. 233), náhrada za dluh v podobě platu z města pro Jana Pardusa ze Žeranovic z roku 1406 (CDM XIII, č. 448), potvrzení uděleného městského práva pro poddanská města pana Lacka z Kravař z roku 1410 (CDM XIV, č. 148 a 149); povolení donace pro starobrněnské dominikánky od Kateřiny z Lomnice z roku 1338 (CDM VII, č. 186), schválení dědického pořádku Jilky a Anky ze Žeranovic a jejich syny a vnuky z roku 1342 (CDM VII, č. 405), rozdělení lenní držby Bítova a Cornštejna mezi bratry z Lichtenburka v roce 1343 (CDM VII, č. 480), schválení dědického pořádku mezi pány z Hradce ohledně Telče v roce 1353 (CDM VIII, č. 190) a sjednocení jejich dědičných statků v roce 1354 (CDM VIII, č. 270), povolení k obvěnění manželky na lenním statku z roku 1362 (CDM IX, č. 281), povolení ke zřízení lenního statku Bočkem z Kunštátu v roce 1363 (CDM XV, č. 92), poručnictví nad sirotky po bratrovi pro Smila ze Šternberka z roku 1378 (CDM XI, č. 104), povolení koupě lenního statku Mikuláši Pillungovi ze St. Gilgenbergu v roce 1393 (CDM XII, č. 320), povolení koupě statku Lackem z Kravař od velehradských cisterciáků v roce 1397 (CDM XV, č. 361), povolení svobodného testamentu na moravských statcích Jana z Hradce v roce 1399 (CDM XII, č. 541) a volná dispozice s moravskými statky pro Jindřicha z Hradce v roce 1401 (CDM XIII, č. 105) anebo obvěnění manželky na lenním statku Jiřím z Lichtenburka v roce 1401 (CDM XIII, č. 147).

(68) Máme zde na mysli především tři hlavní zemské stavovské instituce - moravský zemský soud (brněnský a olomoucký), při něm vedené zemské desky (brněnské a olomoucké) a moravský zemský sněm (zasedající střídavě v Brně a v Olomouci).

(69) Celkem čtyřikrát: CDM VI, č. 97 z roku 1315 pro exkrálovnu Alžbětu Rejčku; CDM VII, č. 478 z roku 1343 pro Jindřicha z Kauffungu; CDM VII, č. 826 z roku 1348 pro Hertwiga z Lichtenštejna; CDM IX, č. 155 z roku 1360 pro bratry Jana a Půtu z Potštejna.

zcizování zeměpanského majetku, na zástavní držbu za zeměpanské dluhy, na donace a fundace pro církevní instituce a kláštery, na osvobození od placení berně, na dědická uspořádání mezi různými vzdáleně nebo vůbec ne spřízněnými šlechtickými rody či na transakce se šlechtickými majetky, které přesahovaly z jedné či druhé strany zemskou hranici Moravy.

Konsensní listiny pro šlechtické příjemce povolovaly nebo schvalovaly nejčastěji majetkové záležitosti spojené s držbou lenních statků - např. různé transakce s lenními statky, jejich zcizování (tj. koupě, prodeje a zástavy), obvěnění manželek či dcer z výnosů lenních statků, ale také dary, odkazy a nadace pro církevní instituce garantované z výnosu lenních držeb. Další významný celek představují konsensní listiny v záležitostech právního charakteru - svobodný testament, poručenství nad sirotky, dědická uspořádání uvnitř nedílu, vklady statků do zemských desek, vzájemné záruky za dluhy a jiné závazky, náhrady škod.

Vlastně všechny shora popsané záležitosti se týkaly soukromoprávních věcí jednotlivých příjemců. Typické pro ně bylo, že se nějakým způsobem dostávaly do vztahu k zájmům, právům, výsadám nebo regálům zeměpánů. Proto v jistém smyslu zvláštní skupinou listin pro šlechtické příjemce jsou konfirmace (15 ks) a konsensní listiny (2 ks) vydané ve veřejnoprávních věcech, tj. v záležitostech státních, zemských či stavovských. Adresátem zde byla zpravidla moravská stavovská obec jako jediný celek. Pro tyto listiny bylo naopak charakteristické, že zájmy, práva, výsady a regály vladaře svým způsobem chránily tím, že fixovaly jistý stav věcí, ve společnosti již existující. Konfirmační listiny tohoto charakteru byly použity např. k potvrzení zemských svobod a výsad v tzv. inauguračních diplomech Jana Lucemburského a Karla IV.,⁷⁰ k potvrzení důležitých státních listin a zemských privilegií,⁷¹ ke stvrzení nařízení ve správních záležitostech atp.⁷² Konsensní listiny tohoto charakteru jsou dochovány pouze dvě a v obou případech se týkaly podmínek pro vybírání královské berně v zemi a způsobů jejího využití panovníkem.⁷³

Ke šlechtické vrstvě příjemců obou studovaných druhů listin však *de facto* náleželi také sami příslušníci lucemburské dynastie, kteří ve

(70) CDM VI, 49 (RBM III, 29) a CDM VII, 746 (RBM V, 191). Karel IV. pouze přejal text Janova inauguračního diplomu a potvrdil ho ve formě tzv. quasikonfirmace.

(71) Srov. ve 2. kapitole o konfirmačních listinách pasáž o potvrzení důležitých státních listin Karlem IV. v roce 1348. K tomu srov. SPĚVÁČEK, J.: *Význam státoprávních rozhodnutí a konfirmací Karla IV. z roku 1348. (K 640. výročí jejich zlistinění)*. ČNM, řada hist., roč. 157 (1988), s. 71-102.

(72) Např. CDM IX, 120 (RBM VII, 112) z roku 1359, obsahující instrukci Karla IV. pro moravský úřad zemských desek.

(73) CDM VI, 234 (RBM IV, 896) z roku 1323 a CDM VI, 323 (RBM IV, 1268) z roku 1327, obě od Jana Lucemburského.

studovaném období dostali celkem 16 konfirmací a 4 konsensní listiny. Vydavateli konfirmačních listin pro příslušníky lucemburského rodu, pocházejících z let 1335 až 1400, byli výhradně králové Karel IV. a jeho syn Václav IV., kteří byli současně římskými i českými panovníky a vrchními lenními pány Moravy. Naopak příjemci byla převážně moravská markrabata Jan Jindřich a Jošt jakožto páni nad Moravou. Všechny dochované konfirmace pro Lucemburky potvrzovaly platnost listin, upravujících dědické poměry markrabat (6 listin), dále listin upravujících poměry uvnitř dynastie (6 listin) a konečně listin o majetkových záležitostech markrabat mimo moravské území (4 listiny).

Konsensní listiny pro příslušníky lucemburské dynastie jsou dochovány celkem čtyři z let 1356, 1359, 1387 a 1397. Jejich vydavateli byli jak králové tak i markrabata. Ve všech případech se jednalo o povolení nebo schválení majetkových transakcí se zeměpanskými statky, postoupenými šlechtickým držitelům nebo církevním institucím.

V rámci šlechtické obce je třeba upozornit na další významnou skutečnost, kterou oba studované druhy listin dokumentují dosti zřetelně. Jde o jisté odlišnosti ve vztahu panstva a rytířstva k zeměpánům.⁷⁴ Vztah mezi vladařem a šlechtou byl po celé studované období nejednoznačný. Snahy „panstva“ o podíl na moci a o zvětšování vlastních majetků na úkor zeměpanské državy vytvářely jisté napětí, které v určitých obdobích přecházelo téměř v antagonismus. Tyto snahy však neohrožovaly pouze zeměpána a jeho moc, ale také „rytířstvo“ (nebo jinak vladycký stav). Jeho příslušníci bývali v této době často v bezprostřední lenní závislosti na králi či markraběti anebo přímo v služebném poměru u dvora a na zeměpanských hradech jako purkrabí, vojevní velitelé, správní úředníci, sudí a pod.⁷⁵ Příslušníci této části šlechty se tedy přirozenou cestou stávali hlavní mocenskou oporou

(74) Srov. MEZNIK, J.: *Markrabě a páni*, zejm. s. 47–48 o postavení moravského panstva a jeho podílu na důležitých rozhodnutích. Ke vztahu šlechty jako celku k zeměpánům, ale také k vyhraňování šlechty jako stavu a k jejímu členění na šlechtu vyšší (později panstvo) a nižší (později rytířstvo) a k důsledkům tohoto dělení srov. MEZNIK, J.: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 129–138 a s. 362–376, ale zejména MACEK, J.: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997, který společenský vývoj šlechtického stavu a jeho rozvrstvení vysvětluje na základě historické sémantiky.

(75) Nemůžeme zde řešit otázku jejich kompetencí, ale snad nebude na závalu, upozorníme-li na fakt, že se v markraběcí době vyskytují – sice sporadicky, ale přece – listiny, které jménem markraběte vydávali jeho „úředníci“; srov. např. listinu CDM VII, č. 607 ze 6. června 1345 pro město Jemnici, kterou vydal *capitaneus Moraviae* Vilém z Landštejna jménem a z pověření (...*auctoritate, quam a predicto domino marchione habere dignoscimur*,...) markraběte Karla. Jiným případem je listina o tři desítky let mladší – CDM XI, č. 115 – daná v Brně 19. května 1378, která obsahuje rozhodčí výrok markraběte Jošta ve sporu mezi zábrdovickými premonstráty a proboštem brněnské kapituly, který však z jeho pověření učinila skupina osmi rozhodčích, atd. K této listině srov. MARTÍNKOVÁ, L.: *Zvláštní případ konfirmační listiny markraběte Jana Jindřicha z roku 1360 pro zábrdovické premonstráty*. ČMM 119 (2000), zejm. s. 8–12.

zeměpánů.⁷⁶ Vzhledem k tomu, že z řad nižší šlechty se z větší části rekrutovalo dvořanstvo i úřednictvo moravských markrabat, měly tyto osoby ke zlistiňování svých záležitostí a k získání konfirmací i konsensních listin nejen snadný a takřka bezprostřední přístup, ale i mnoho vhodných příležitostí. Současně však musíme konstatovat, že tento fakt se na četnosti dochovaných listin obou studovaných druhů pro příjemce z řad rytířů a drobných šlechticů na Moravě nijak výrazněji neprojevil. Důvody tohoto jevu je pravděpodobně třeba hledat v rozdílném společenském, právním i majetkovém postavení obou skupin šlechty v lucemburské době, a to nejen na Moravě. Důležitým předpokladem pro pochopení společenského významu konfirmačních a konsensních listin je tedy objasnění vztahů, které měli jednotliví vydavatelé těchto listin k jejich příjemcům z různých vrstev moravské pozdně středověké společnosti.

3. Společenský význam emisí konfirmačních a konsensních listin

Pro posouzení významu konfirmačních a konsensních listin v moravské společnosti ve 14. a na počátku 15. století je třeba se zamyslet nad vztahy mezi vydavatelem a příjemcem obou druhů listin. V rámci těchto vztahů můžeme rozlišit jejich *primární úroveň*, kam patří vzájemná vazba mezi vydavatelem a konkrétním příjemcem a také skutečnosti, v čí prospěch listiny svědčily a kdo inicioval jejich vydání, a *sekundární úroveň*, kam patří zejména okolnosti vzniku a bezprostřední důvody vydání listiny. Tyto skutečnosti můžeme zjistit pouze jedinou cestou – zevrubným rozbořem celého listinného kontextu a současně jeho zasažením do širšího rámce konkrétních historických souvislostí.

Ve studovaném listinném materiálu z moravského prostředí se před námi objevují dvě základní úrovně vazeb mezi vydavatelem a příjemcem, které se projevují třemi způsoby.

První úroveň představuje *bezprostřední vazba mezi vydavatelem a příjemcem listiny*. Ta se projevovala dvěma způsoby. Buď jako *vztah vzájemné nadřazenosti vydavatele a podřízenosti příjemce*,⁷⁷ což je *de facto* vztah pro středověk nejtypičtější: vztah zeměpána k jeho vazalům

(76) Jiří Spěváček v této souvislosti uvažoval o tendenci k byrokratizaci panovnické politiky v tvorbě jejich státní politiky ve vztahu k domácím subjektům a z nich hlavně k panské šlechtě. Měl tím na mysli byrokratizaci ve významu vytváření skupiny závislé na panovníkovi a tedy vůči němu loajální, což je jeden z nezbytných předpokladů k prosazení absolutistického způsobu vlády. Srov. SPĚVÁČEK, J.: *Významní notáři-diplomaté prvních Lucemburků v Čechách*. ČsČH 21 (1973), zejm. s. 753. K této problematice nověji srov. HLAVÁČEK, I.: *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*. AUC, Phil. et Hist., Monographia 137 - 1991 (UK Praha), s. 104-118.

(77) Tento vztah se ve studovaném materiálu projevoval velmi často. Je postižitelný ve 105 konfirmačních a v 60 konsensních listinách.

a k poddaným všeobecně, který byl po celé studované období v obou zkoumaných druzích listin zcela dominantní.⁷⁸ Anebo jako *vztah partnerský* či *přímo osobní vztah vydavatele k příjemci listiny*.⁷⁹ Tento vztah byl ve studovaném období reprezentován nejčastěji příbuzenskými vazbami mezi vydavatelem a příjemcem (většinou v rámci dynastie anebo s panovnickými rody okolních států), případně vazbami pracovního či přátelského charakteru k různým osobám z panovníkova nejbližšího okolí (např. u dvora, v úřadech, v kanceláři atp.), které představovaly přímo potenciální příjemce.⁸⁰

Druhou úroveň představuje *zprostředkovaná vazba mezi vydavatelem a příjemcem listiny*.⁸¹ Jde o případy, kdy vztah mezi nimi zprostředkovávala buď nějaká třetí osoba (nejčastěji petent), která měla k zeměpánovi a k jeho dvoru snadnější přístup než sám příjemce,⁸² anebo nějaká instituce (některý z dvorských úřadů, komora, kancelář atp.), na kterou se příjemce obrátil jako žadatel se svou suplikou, kte-

(78) Existují sice vzácné případy, kdy byly v tomto období listiny (nebo listy) vydány na přání či rozkaz zeměpána nějakou jinou osobou, ale jednalo se o jevy spíše ojedinělé až zcela výjimečné. Srov. např. známý případ konfirmační listiny CDM VII, 96 z r. 1335, kdy markrabě Karel na rozkaz svého otce krále Jana vydal městečku Jemnici potvrzení jeho výsad a práv.

(79) Ve studovaném materiálu je doložitelný v 41 konfirmačních a v 55 konsensních listinách.

(80) Do této kategorie patří všechny listiny, vydané Lucemburky pro sebe navzájem, ale také listiny vydané Lucemburky např. pro jejich dvořany, přátele, spojence atd.; z konfirmací vzpomeňme např. CDM VII, 197 pro dvořana Jana Lucemburského Hanuše (Jana) z Klingenbergu, tj. ze Zvíkova; CDM VII, 478 pro jiného z králových dvořanů Jindřicha z Kauffungu; CDM VII, 823 pro moravského zemského hejtmána Viléma z Landštejna; CDM VII, 826 pro Hertwiga z Lichtenštejna; CDM IX, 155 pro dvořany Karla IV. bratry Jana a Půtu z Potštejna; CDM XIII, 233 pro Joštovy dvořany Tetovské z Tetova nebo CDM XIII, 448 pro jiného z Joštových dvořanů - Jana řeč. Pardus z Žeranovic; z listin konsensních připomeňme např. CDM VII, 405 pro ovdovělou Jilku a Anku ze Žeranovic; CDM VII, 480 pro bratry z Lichtenburka; CDM IX, 88 pro dvořana Karla IV. Mikuláše z Zigelheimu; CDM IX, 172 pro jiného z Karlových dvořanů Jaroslava Lacemboka; CDM IX, 281 pro markraběcího leníka Jindřicha Tluxu (patrně z Bozejova, který držel jako markraběcí léno purkrabství na Rokštejně u Jihlavy); CDM XV, 92 pro Bočka z Kunštátu - dvořana markraběte Jana Jindřicha; CDM XI, 104 pro Joštova dvořana Smila ze Šternberka; CDM XI, 200 pro Hanuše z Bitova; RBMV III, 82 pro Petra z Kravař a Plumlova; CDM XI, 425 pro markraběcího leníka Bernarda ze Slavoňova; CDM XII, 160 pro Joštova dvořana Mikuláše Pillunga ze St. Gilgenbergu; CDM XV, 361 pro Lacka z Kravař a Helfštejn; CDM XIII, 160 pro Joštovy komorníky Maršíka a Myslibora z Prus; CDM XIII, 191 a CDM XIII, 459 pro předního Joštova dvořana Sulka z Radkova nebo CDM XIII, 476 pro Mikuláše z Nečic atd.

(81) Tento vztah je ve studovaném souboru doložen nejméně často, a to ve 46 konfirmačních a ve 20 konsensních listinách.

(82) Např. soubor konfirmačních listin Jana Lucemburského pro starobrněnské cisterciáčky, vydaný na přímou žádost fundátorky - exkrálovny Alžběty Rejčky (CDM VI, 239, 246, 247, 249, 288, 292, 326 a 337) - z let 1323 až 1327.

rou však neadresoval této instituci nýbrž zeměpánovi.⁸³ Tento zprostředkovaný vztah (a především naposledy popsáný způsob) mezi vydavatelem listiny a jejím příjemcem se stal typickým, dominantním a posléze jediným možným až v období novověku. Ve studovaném pozdně středověkém období naopak tvořil v moravských poměrech pouze něco přes 20 % (tj. asi jednu pětinu) případů ze všech nám známých konfirmačních a konsensních listin.

Z hlediska zájmů na vydání nebo případně i potřeby vydání listiny se - ruku v ruce se shora popsaným dominantním vztahem nadřazenosti vydavatele nad příjemcem - projevuje další z ryze typických znaků pozdně středověké zeměpanské správy - její *pasivita* (přesněji reakce teprve na podněty zvenčí), nutící spravované objekty k tomu, aby se samy snažily dosáhnout vydání listin různými aktivitami.⁸⁴

Nepřekvapí tedy, že konfirmačních a konsensních listin vydaných *v převažujícím zájmu vydavatele* je ve studovaném souboru doloženo nejméně - pouhých 37 kusů.⁸⁵ Jednalo se zpravidla o listiny celostátního⁸⁶ nebo celozemského významu,⁸⁷ případně o listiny dotýkající se nějak zeměpánových výsadních práv.⁸⁸

Mnohem početnější skupinu - 94 kusů⁸⁹ - představují listiny vydané *v převažujícím zájmu příjemce*. Jednalo se o písemnosti, které buď potvrzovaly nějaká příjemcova práva, výsady, majetky,⁹⁰ anebo mu povolovaly či schvalovaly nějaké právní pořizování,⁹¹ k němuž potřeboval zeměpánovo stanovisko. Emisi takovýchto listin příjemce inicioval sám a to osobně nebo prostřednictvím osoby u dvora, kterou pověřil, aby jednala za něho (opět nejčastěji petent). Je velmi zajímavé, že mezi příjemci z této skupiny dosti výrazně dominovali příslušníci šlechty a světského i řeholního duchovenstva z Moravy.

(83) Srov. HLAVÁČEK, I: *Studie k diplomacie Václava IV. - III. Der Geschäftsgang in der Kanzlei*. MIÖG 69 (1961), zejm. s. 295-298 o podávání suplik kanceláři osobami, které neměly běžně přístup ke dvoru formou písemnou nebo ústní, případně prostřednictvím petenta.

(84) Tento jev se ostatně projevovat i ve středověkém soudnictví jako tzv. inkviziční záhada (obviněný přicházel k soudu, u něhož naopak fungovala presumpce viny, a byl povinen sám shledat důkazy o své případné nevině).

(85) Jde o 32 konfirmační a 5 konsensních listin.

(86) Např. smlouvy o dědickém uspořádání mezi Lucemburky z Čech a z Moravy (testamenty Jana Jindřicha), obvěnění markraběnek atp.

(87) Např. potvrzení instrukce pro moravský zemskodeskový úřad z roku 1359.

(88) Např. povolení k usazování židovských osadníků v moravských zeměpanských městech, povolení nových dlužních podniků, povolení transakcí s lény atp.

(89) Jde o 37 konfirmační a 57 konsensních listin.

(90) Potvrzení koupě statků v zemi, potvrzení příslušnosti k panskému stavu, povolení zřízení nové prebendy atp.

(91) Povolení ke vkladu statků do zemských desek, obvěnění manželék, dědické uspořádání, rozdělení nedílu atp.

Naprosto nejpočetnější skupinu - 195 kusů⁹² - však představují listiny vydané *v oboustranném zájmu jejich vydavatele i příjemce*. Jde bezesporu o skupinu nejzajímavější, mezi jejímiž příjemci převládají zcela markantně moravská zeměpanská města a kláštery zeměpanského (i jiného) založení. Tento soubor se od předchozích dvou odlišuje ještě jednou velmi důležitou skutečností. Zatímco listiny z předchozích dvou skupin sledovaly (a svým způsobem upřednostňovaly) zájmy konkrétní osoby nebo skupiny osob, písemnosti z této třetí skupiny uváděly v soulad zájmy několika skupin nebo vrstev moravské společnosti.⁹³

Třetím ukazatelem společenského uplatnění a významu studovaných druhů listin jsou okolnosti jejich vzniku a také bezprostřední důvody vydání jednotlivých konkrétních listin. Okolnosti vzniku se jeví jako jev skupinový, shodný vždy pro větší počet (konfirmačních a konsensních) listin, vydaných ve stejné konkrétní historické situaci a době. Jde o procesy, které v období vzniku těchto listin ve společnosti fungovaly objektivně a tuto společnost ovlivňovaly. Důvody vydání se naopak jeví jako jev individuální, který je zvláštní a odlišný u každé jednotlivé listiny. Je to tedy konkrétní společenský jev nebo popud, který vydáním listiny zmizel a již se neopakoval, přičemž mohlo jít o jev charakteru subjektivního. Jsou tedy okolnosti vzniku a důvody vydání, s nimiž se setkáváme v arengách či naracích konfirmačních a konsensních listin, skutečné a pravdivé? Zdá se, že je můžeme brát jako určité vodítko, jako popis situace (někdy asi i záměrně zkreslený), ale nikoli jako skutečné vysvětlení těch okolností a důvodů, které k emisí vedly. Skutečnou podstatu okolností a důvodů vydání tedy můžeme poodhalit pouze po zjištění kdo nebo co bylo podnětem k vydání listiny a dále kdy a za jakých podmínek k emisí skutečně došlo.

Ve studovaném souboru se dochovalo nejvíce konfirmačních a také několik konsensních listin, které byly vydány na základě iniciativy svého příjemce. Těchto případů je doloženo 211 kusů⁹⁴ a můžeme mezi

(92) Jde 123 konfirmační a 72 konsensní listiny.

(93) Zeměpanská města a kláštery zeměpanského založení patřily ve studovaném období sice ke svazku zeměpanských komorních statků, ale přitom měly mezi nimi zvláštní autonomní postavení, které je řadilo mezi hospodářsky, finančně i společensky vlivné, aktivní a solidní členy společnosti. Získání jakékoliv zeměpanské listiny - tedy i konfirmační nebo konsensní - bylo zpravidla nákladnou záležitostí (srov. HLAVÁČEK, I: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*. Stuttgart 1970, s. 270-289; TÝŽ: *Studie k diplomacie Václava IV., VIII. Kancelář a její hospodářské postavení na královském dvoře*. SAP 14 (1964), s. 238-255). Zdá se tedy, že emise zeměpanských písemností pro města a kláštery mohla být jakousi „skrytou investicí“ vladaře ve prospěch dvou základních opor jeho vlastního finančního hospodaření. Zanedbatelné v případě obou těchto příjemeckých skupin pravděpodobně nebylo ani to, že šlo o příjemce solventní, kteří za vyhotovení platili většinou brzy a hotově.

(94) Jde o 128 konfirmačních a 93 konsensní listiny.

nimi rozlišit vydání iniciovaná samotným příjemcem⁹⁵ a dále vydání iniciovaná jinou osobou z příjemcova pověření⁹⁶ (opět nejčastěji pentem). V příslušných částech textů těchto listin se většinou nachází přímá zmínka o prosbě, žádosti nebo jiné aktivitě ze strany příjemce nebo jím pověřené osoby, případně zmínka o skutečnostech, které daly k vydání podnět a jejichž aktérem byl příjemce (např. finanční výpomoc, podpora v boji, věrné služby, poskytnutí ochrany atp.).⁹⁷

Méně – pouze 85 kusů⁹⁸ – je dochováno listin vydaných na základě společné iniciativy vydavatele i příjemce. V tomto případě je však situace složitější. Listiny vydané z tohoto podnětu se obvykle snaží budit dojem, jako by jejich vydání inicioval sám vydavatel na základě povědomí např. o zásluhách, věrných službách, utrpěných škodách příjemce. Přitom je zřejmé, že nebylo v lidských silách, aby si zeměpán pamtaval skutky všech svých četných poddaných, kteří připadali v úvahu jako příjemci jeho konfirmačních a konsensních listin. Musel tedy existovat někdo, kdo vydavateli tyto skutečnosti připomenul. Mohlo jít o osobu z vladařova okolí, ale stejně dobře to mohl být i sám příjemce (měl-li přístup ke dvoru). Tato připomínka byla však učiněna nepřímou a skrytě (např. za zeměpánovy návštěvy v místě příjemcova bydliště nebo působiště), takže při vydání listiny nebyla pocítována potřeba tento fakt v příslušné části textu zdůrazňovat nebo dokonce ani zmínit. Přitom musíme mít na paměti i skutečnost, že mohly nastat i takové případy, kdy bylo zamlčení skutečného popudu k vydání listiny nutné a tedy záměrné.⁹⁹ Jasnějším případem jsou pouze potvrzení vzájemných smluv, dohod nejrůznějšího charakteru, ochranných spolků a podobně, kdy byla společná iniciativa obou (nebo i více) stran pro dovršení dohody nezbytná.¹⁰⁰

Nejvzácněji jsou dochovány konfirmační listiny, které byly vydány z jednoznačné iniciativy svého vydavatele. Je to pouze 14 konfirmací. Více bylo vydáno z panovníkovy vůle listin konsensních, kde můžeme jeho rozhodnutí považovat za prvotní impuls takřka vždy, ať byla listina příjemcem vyžádána anebo nebyla. V případě konfirmačních listin jde zpravidla o písemnosti vypovídající o skutečnostech zeměpánova

(95) Jde o 77 konfirmačních a 63 konsensních listin.

(96) Jde o 51 konfirmačních a 30 konsensních listin.

(97) Tyto písemnosti můžeme považovat za klasicou ukázkou produktu vzešlého z fungování zeměpanské správní organizace v (pozdním) středověku.

(98) Jde o 50 konfirmačních a 35 konsensních listin.

(99) Je známo, že např. markrabě Karel vydal řadu listin pro straníky a dvořany krále Jana právě na přání svého otce, avšak o jeho rozkazu se výslovně zmiňuje pouze jednou (CDM VII, 96 pro Jemnici).

(100) Do této kategorie patří také smlouvy např. o nástupnictví mezi Lucemburky, jejich vzájemná majetková ujednání, rozdělení Moravy mezi tři syny markraběte Jana Jindřicha atp.

zájmu¹⁰¹ anebo jeho zájmy chránící.¹⁰² Malý počet takových konfirmací můžeme vysvětlovat dvojím způsobem: buď se tyto písemnosti vydávaly ve větším počtu, ale do současnosti se nedochovaly (což není příliš pravděpodobné) anebo se tyto písemnosti vydávaly již tehdy vzácně (což je pravděpodobnější vzhledem k charakteru tehdejší správy i k nákladnosti vyhotovení listin).

Okolnosti vzniku a důvody vydání listin bývají zpravidla popsány v těch částech listinného textu, které byly pro tento účel určeny, a to byla narace a také arenga. Ve studovaném souboru se však vyskytuje několik exemplářů, které jednu z těchto formulí (případně i obě dvě) postrádají. O pozadí vzniku a bezprostředních důvodech vydání takových listin pak nevíme téměř nic.¹⁰³ V takovém případě je třeba prozkoumat vztahy, které panovaly mezi příslušníky jednotlivých příjmeckých (společenských) skupin navzájem. Touto cestou můžeme poodhalit nejen objektivní procesy, ale i subjektivní vazby a jednotlivé nahodilé jevy, které ve svém celku mohly vytvářet vhodné podmínky a potřebné klima pro emisi konfirmačních a konsensních listin v konkrétních historických souvislostech. Řadu informací v tomto směru poskytuje křivka, sestavená z údajů o počtu vydání obou druhů listin v čase, tj. z údajů o počtu dochovaných konfirmačních a konsensních listin z jednotlivých let v období od r. 1310 do ledna 1411.¹⁰⁴

Prohlédneme-li si grafické znázornění vývoje četnosti emisí konfirmačních a konsensních listin pro moravské příjemce během let 1310 až 1411 pozorně, vidíme několik uzlových bodů, ležících v letech buď s extrémně vysokým nebo naopak extrémně nízkým počtem vydaných listin obou druhů. Konkrétně (v případě vysokých počtů vydaných listin) jde u konfirmací o léta 1310–1311, 1322–1324, 1336–1338, 1340–1345, 1346, 1347–1348, 1350, 1356–1361, 1363, 1378, 1392, ale pak má již tato křivka spíše sestupnou tendenci.¹⁰⁵ U konsensních listin je křivka naopak nenápadná na počátku 14. století, pak dochází k výkyvům emise v letech

(101) Povolení k usazování židovských osadníků ve městech, schvalování transakcí s lény, rozkazy k vedení zemských desek, instrukce pro úřady atp.

(102) Povolování vystavby nových hradů, potvrzování hradebního práva městům, potvrzování dědických úmluv mezi šlechtickými rody, povolování těžby v nových dolech, povolování zemskodeskových vkladů a zákupu v zemi atp.

(103) Je třeba podotknout, že i ty listiny, které arengu i naraci mají, jsou obvykle na konkrétní a ničím nezaměřené informace o svém původu a vzniku dost skoupé.

(104) Srov. graf v příloze. Jde vlastně o dvě křivky, přičemž jedna z nich ukazuje vývoj produkce konfirmací a druhá vývoj produkce konsensních listin pro moravské příjemce v letech 1310 až 1411.

(105) Na základě edice *Zbýtky register králův římských a českých z let 1361–1480*. Ed. A. SEDLÁČEK. Historický archiv 39. Praha 1914), se podařilo zjistit, že v těchto zlomcích register jsou zapsány pro léta 1411–1419 pouze tři konfirmace krále Václava IV. a pro léta 1419–1437 pouze 6 konfirmačních a dvě konsensní listiny císaře a krále Zikmunda Lucemburského, které byly určeny pro moravské příjemce.

1324-1330, 1340, 1348, 1352-1356, 1363, v 70. letech a od počátku poslední čtvrtiny 14. století produkce stoupá téměř pravidelně, a to od roku 1379 až do prvního desetiletí 15. století pouze s menšími meziročními výkyvy. Pokusme se tento průběh vysvětlit.

Nejprve tedy ke konfirmačním listinám. Uvědomíme-li si, které jsou jejich emisně silné roky, je celkem patrné, že se jedná zejména o období kolem těch let, kdy došlo buď ke změnám na trůně (nástup nového krále nebo markraběte) anebo ke změnám postavení zeměpánů (královské a císařské korunovace, sesazení z římského trůnu, volba králem atp.). Ve všech případech tyto změny znamenaly současně i proměny ve společenském klimatu, a tyto proměny se pak promítaly do emise konfirmací.¹⁰⁶ Potenciální příjemci potvrzovacích listin se tedy vždy snažili mít svá práva, výsady, listiny atp. potvrzeny od současného vládnoucího zeměpána.

V případě konsensních listin je situace poněkud jiná.¹⁰⁷ Jejich produkce je naopak nejvýraznější v letech stability a klidu, kdy zeměpanská správa a její výkonné složky plnily své běžné každodenní úkoly, k nimž nepochybně patřilo i povolování a schvalování právních pořízení a počínů zeměpánových poddaných, případně vydávání různých příkazů a nařízení. Konec 14. století a počátek století 15. pak představuje období, během kterého dosavadní klidný průběh křivky nabírá na dramatickosti - snad v souvislosti s dramatickostí situace v českých zemích (a zejména na Moravě) po roce 1380. Na základě dosažených poznatků se tedy zdá, že konsensní listiny se v té době užívaly velmi často a běžně v nejrůznějších záležitostech zejména správního charakteru a jejich hlavním úkolem bylo zjevovat zeměpánovo stanovisko k různým záležitostem.

4. Kancelářská praxe vydávání konfirmačních a konsensních listin

S existujícím propojením mezi zeměpanskými kancelářiemi Lucemburků a správním systémem, fungujícím v našich zemích (a tedy také na Moravě) v pozdně středověkém období, úzce souvisí jedna ze zásadních otázek, které jsme si v souvislosti se studovaným listinným materiálem museli položit. Je to otázka kancelářského postupu při vydávání konfirmačních a konsensních listin. Bude nás tedy zajímat především charakter, vlastní průběh a také vývoj kancelářského řízení

(106) Srov. např. dvojí potvrzení významných státoprávních listin pro země České koruny Karlem IV. poprvé v roce 1348 a podruhé v roce 1355-1356.

(107) Pro posouzení vývoje jejich produkce ve 13. století nám některé informace poskytly dochované formulářové sbírky z té doby. Srov. příslušnou pasáž o vývoji formuláře konfirmací a konsensních listin v 5. kapitole.

konfirmační a konsensní povahy v moravském prostředí během 14. a na počátku 15. století.

Bylo již řečeno, že ve většině případů byli na vydání konfirmačních a také řady konsensních listin zainteresováni zejména sami jejich příjemci.¹⁰⁸ Z tohoto důvodu bychom měli hledat počátek téměř každého konfirmačního a někdy i konsensního řízení u příjemců těchto listin – v jejich potřebách a pohnutkách. Vydavatelé stáli na počátku pouze v těch případech, kdy měla emise širší společenský dopad¹⁰⁹ anebo v případech, kdy podporovala určité cíle nebo snahy svého vydavatele (tj. zeměpána)¹¹⁰ případně tehdy, kdy plnila nějakou běžnou správnou úlohu (hlavně u konsensních listin). Přesto i v této době obecně nepřijatelnější pohnutkou pro emise obou studovaných druhů listin zůstávala snaha o zvýšení společenské prestiže potvrzovaného, povolovaného nebo schvalovaného právního počinu, ať už byl či nebyl dříve zlistiněn, v očích ostatních členů společnosti cestou získání nové listiny od právě panujícího vládce.

Otázkou *sui generis* bohužel i nadále zůstává charakter středověkého kancelářského řízení, ať už bylo povahy konfirmační nebo konsensní anebo jiné. Do značné míry byl determinován obecným charakterem úřadování v době pozdního středověku. V hlavních rysech sice zůstávala kancelářská praxe oproti předchozímu vrcholné středověkému období nezměněna, ale přece zde můžeme vystopovat některé prvky, které ji posouvaly směrem k novověku.

V prvé řadě jde o stále narůstající množství kanceláři vydaných i přijímaných písemností. Tento kvantitativní růst byl odrazem proměn, jimiž od 13. století procházela evropská společnost jako celek a současně i její vztah k psanému dokumentu.¹¹¹ Zejména vývoj institucí jako byla města, univerzity, ale také papežské a říšské centrální úřady vnášel do úřadování nové prvky, z nichž za nejzávažnější můžeme považovat zrod úředních knih, a to zejména oficiálních obligatorně vedených úředních knih s právem veřejnosti zápisu (v našich poměrech např. zemské desky).¹¹² Při kancelářích však vznikaly také knihy pomocné (kopiáře, registra) a různé typy evidenčních a účetních

(108) Množství přijatých listin obou druhů je však mezi jednotlivé společenské (a tedy také příjemecké) vrstvy rozděleno velmi nerovnoměrně. Srov. graf příjemeckých skupin v příloze.

(109) Jde o již častokrát zmiňované listiny veřejnoprávního charakteru, ale také o písemnosti, které se týkaly záležitostí markraběcí rodiny, landfrídnů, ochranných spolků, berní atp.

(110) Např. listiny, které se týkaly potvrzení zeměpanských dluhopisů, různých úmluv, rozdělení zemí mezi jednotlivé příslušníky rodu, instrukcí pro zeměpanské úředníky atp.

(111) K úvahám o proměnách diplomatického materiálu během 14. století a zejména písemností kanceláři emitovaných srov. HLAVÁČEK, I.: *Ústřední moc a správa, zejm.* s. 39–41.

(112) Počátky vedení zemských desek v Čechách jsou kladeny do doby kolem poloviny 13. století. Srov. EMLER, J.: *Pozůstatky desk zemských.*

knih.¹¹³ Vlivem permanentního růstu produkce písemností diplomatického nebo alespoň úředního charakteru se rozrůstaly také registry jednotlivých úřadů a jejich kanceláří - vlastně zárodky pozdějších archivů. Současně - zcela logicky - se kanceláře rozrůstaly i co do množství personálu. Stávalo se tedy neúnosným vozit s sebou „celou“ kancelář tak, jak to panovníci běžně dělali nejen ve vrcholném, ale také na počátku pozdního středověku.¹¹⁴ Objevila se tedy nutnost modifikovat také v té době fungující mobilní správní organizaci a začít budovat stálé zeměpanské rezidence, z nichž zeměpán sice vyjížděl, ale pravidelně se do nich vracel zpět. Na cestách tedy zeměpánovi k ruce stačil jeden nebo dva notáři či písaři (případně osobní sekretář), zatímco většina stálého osazenstva zeměpánovy kanceláře zůstávala v místě jeho trvalé rezidence.¹¹⁵

Další významnou proměnou byla personální skladba zeměpanské kanceláře. Vedle kleriků, jichž zde nadále pracovala většina, se začaly v pozdním středověku v našich zemích v kancelářské službě uplatňovat první vzdělané osoby laického původu.¹¹⁶ Tyto osoby byly hmotně i politicky plně závislé na panovníkovi a tedy byly vůči němu bezvýhradně loajální. S trochou nadsázky můžeme říci, že se vlastně jednalo o první placené „byrokraty“. Proces byrokratizace úřadů i jejich centralizace

(113) Tyto knihy se v našich podmínkách vedly nejméně od přelomu 13. a 14. století. Srov. VOJTÍŠEK, V.: *Pražský zlomek komorního registra krále Jana z roku 1312*. In: Výbor rozprav a studií prof. V. Vojtíška. Praha 1931. Vedle zeměpanské kanceláře se tyto písemnosti záhy uplatnily také v kanceláři pražských biskupů, kde pravděpodobně měly své předchůdce již na konci 13. století. Srov. EMLER, J.: *Decem registra censuum bellum hussiticum praecedente neboli Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha 1881, zejm. s. 1-3, s. 92-148 a s. 313-400 (dochované zlomky berních rejstříků a urbaniálních soupisů z proveniencí pražské biskupské a arcibiskupské kanceláře).

(114) V našich poměrech to byl ještě v první polovině 14. století Jan Lucemburský.

(115) Jiří Spěváček svého času jako první z českých diplomatiků upozornil na to, že podobné zvyklosti (ačkoliv se pravděpodobně začaly uplatňovat již na konci vlády posledních Přemyslovců) přinesl do českých zemí zejména Karel IV. v době své markraběcí vlády a že šlo patrně o praxi, se kterou se seznámil za svého pobytu v Itálii, v říši a ve Francii. Srov. SPĚVÁČEK, J.: *Die Anfänge der Kanzlei Karls IV. auf italienischen Boden im Jahre 1332/1333*. MIÖG 76 (1968), s. 299-326 a zejména TÝŽ: *Zur Frage des Beginns der Markgrafenwürde Karls IV.* FD 1. Brno 1970, s. 267-276.

(116) Pro starší dobu je typické naopak velmi úzké propojení zeměpanské kanceláře s panovníkovou kaplí, tj. se sborem duchovních, konajících službu u dvora. K této problematice srov. např. FLECKENSTEIN, J.: *Die Hofkapelle der deutschen Könige, I-II*. Schriften der MGH 16. Stuttgart 1959-1960. K vývoji české dvorské kaple a jejího personálního (a především národnostního) složení od počátku 14. století srov. HANKE - HAJEK, E. - WIEDENEN, M.: *Die völkische Zusammensetzung der böhmischen Hofkapelle bis 1306*. Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 4 (1940), s. 25nn. Problematika vztahu kaple a kanceláře pak tvořila náplň několika významných prací Hanse Waltera Klewitz. Srov. KLEWITZ, H. W.: *Cancellaria. Ein Beitrag zur Geschichte des geistlichen Hofdienstes*. DA 1 (1937), s. 44-79; TÝŽ: *Kanzleischule und Hofkapelle*. DA 4 (1940), s. 224-227.

a plné institucionalizace však byl v době pozdního středověku stále ještě v zárodku.¹¹⁷

Nové potřeby správy a především kancelářské práce se projevily i v paleografické oblasti.¹¹⁸ Šlo zejména o snahu zjednodušit listinné písmo a urychlit jeho psaní při zachování jeho dobré čitelnosti. Písmem, splňujícím tento ideál, se stala tzv. bastarda. Toto písmo se vyskytovalo často i na obou studovaných druzích listin.¹¹⁹

Snahy o urychlení produkce písemností cestou zestručnění textů, o jejich formální unifikaci a o typizaci listin určených ke stejným účelům můžeme sledovat již od poloviny 14. století. Tato tendence se v moravském prostředí projevila naplno zejména v konfirmačních a konsensních listinách, produkovaných kanceláří markraběte Jošta,¹²⁰ a to především od 80. let 14. století.

(117) Tento proces mohl naplno odstartovat teprve v novověku po dokončení centralizace zeměpanské správy a úřadů a po dobudování dalších dvou nezbytných pilířů samostatné panovnické vlády a to byla profesionální žoldnéřská armáda a na stavech nezávislý centralizovaný daňový systém.

(118) Situace v kancelářích na přelomu 13. a 14. století vyvolala potřebu nového písma, které tato doba zrodila. Jedná se o tzv. bastardu – písmo, nesoucí v sobě znaky písma knižního (dobrá čitelnost) i listinného (rychlost psaní). Srov. SPUNAR, P.: *Česká bastarda. Pokus o vysvětlení vztahu české bastardy k ostatním písmům gotickým a k vývoji českého umění výtvarného*. Praha 1951, a TÝŽ: *Geneze české bastardy a její vztah k českým prvotiskům*. LF 3 (1955), s. 34–51. K této problematice srov. ještě PRAŽÁK, J.: *Původ české bastardy*. StR 20 (1981), s. 99nn. Že český vývoj navazoval bezprostředně na obecné tendence panující v Evropě a zejména v říši dokládá zřetelně zejména rozsáhlá práce Waltera Heinemeyera, vycházející v MIÖG v letech 1955, 1956 a 1959–1960 pod názvem *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*. Pro vývoj ve 14. století je významný zejména třetí díl této práce o vývoji listinného písma v letech 1300 až 1500 na základě rozboru listin kláštera Hasungen (MIÖG 1959/1960, s. 308–429).

(119) K otázce písma srov. výše v textu rozbor vnějších znaků studovaných listin v 5. kapitole.

(120) O vývoji listinného formuláře a stylistiky konfirmačních a konsensních listin v letech 1310 až 1411 srov. výše v textu v 5. kapitole. BALETKA, T.: *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*. SAP 46 (1996), s. 259–536, se o této tendenci kupodivu nezmiňuje, ačkoliv je poměrně dobře patrná i v dalších druzích a typech listin. Obdobně také MEZNÍK, J.: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, kde je o kancelářích Jana Jindřicha (s. 177–178) a Jošta (s. 245–246 a s. 289–290) z pochopitelných důvodů pojednáno pouze povšechně. Obě práce vycházejí do jisté míry ze starší studie Ivana Hlaváčka: *Abriß der Geschichte der mährisch-markgräflichen Kanzlei der luxemburgischen Sekundogenitur*. In: *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Kongress für Diplomatik. München 1983 (= Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 35)*, s. 337–350.

4.1. Charakteristika konfirmačního a konsensního řízení

Obecné tendence vývoje kancelářského řízení a kancelářské praxe popsané shora platí i pro oba konkrétní studované druhy kancelářsko-správních řízení. Současně mezi nimi nalézáme také některé odlišnosti dané různými úkoly, které studované druhy listin ve správní a společenské oblasti plnily. Konfirmační i konsensní řízení prošlo v kancelářích Lucemburků během 14. století vývojem, který souvisel nejen s obecnými proměnami kanceláří, ale také s konkrétními procesy, probíhajícími v té době v českých zemích. Zejména působení kancelářské praxe v okolních oblastech, ale také v západní a jižní Evropě, v této době značně zesílilo. Bez vlivu na tuto oblast nezůstalo ani působení univerzitního prostředí a osob, které na univerzitách - i mimo ně - získávaly své vzdělání.¹²¹

4.1.1. *Povaha konfirmačního řízení a jeho proměny*

Dochované texty konfirmačních listin lucemburských vydavatelů pro moravské příjemce nám ukazují, že v pozdním středověku ještě konfirmační řízení v obecnější rovině nenabýlo charakteru současné revize starších (potvrzovaných) listin a textů.¹²² Na rozdíl od starších dob se však již nejednalo pouze o ověření autentičnosti starších listin a textů (anebo o „náhradu“ staršího originálního textu ověřeným opisem). Tato funkce sice zůstala zachována - ostatně za jednu z forem ověřeného opisu byly konfirmace považovány i v novověku - vedle ní se však v této době začíná uplatňovat jako samostatný prvek vlastní potvrzení čili aprobace v textu obsažených skutečností. Jisté náznaky pokusů o revize obsahu starších listinných textů jsou sledovatelné pouze u několika dochovaných potvrzovacích listin (zpravidla polokonfirmačního charakteru).

Nejprve tedy k těm konfirmačním listinám, které se uplatnily především jako ověřený opis. Jejich úkolem bylo právě ono ověření autentičnosti a pravosti potvrzovaného textu. Tento charakter měly všechny konfirmace, které obsahovaly insert, ať se jednalo o typ insertní speciální konfirmace nebo konfirmace smíšené anebo o polokonfirmaci s potvrzením ve tvaru konfirmace insertní speciální. Zajímavý je zde fakt, že - na rozdíl od předchozího 13. století - zprávu o fyzickém stavu potvrzované písemnosti obsahovala pouze menší část těchto textů. Ve většině případů bylo za uspokojivé přijato pouhé konstatování fyzické existence potvrzované listiny nebo listin. Během vlastního potvrzování v tomto případě šlo především o to, aby inserovaný text byl opsán do

(121) Srov. výše v 5. kapitole.

(122) Charakteru revize nabylo konfirmační řízení plně v novověku. Srov. práce Vladimíra Vašků a další o novověkých revizích středověkých a raně novověkých textů v 18. století.

nové potvrzovací listiny co nejpřesněji a bez chyb, aby se zabránilo vzniku nedorozumění a sporů kvůli odlišnostem v textu, případně pokusům o zpochybnění věrohodnosti či pravosti potvrzované listiny nebo listin. Do této skupiny by snad bylo možné zařadit rovněž i v této době se vzácně vyskytující quasikonfirmace.

Charakter potvrzení či aprobace starších ustanovení nebo všech starších privilegií a listin pro určitého příjemce vůbec měla většina konfirmací v bezinsertní podobě a také řada polokonfirmací s potvrzením ve tvaru některé z bezinsertních konfirmací. Do této skupiny bychom pravděpodobně mohli zařadit rovněž konfirmace právního pořízení. V případě těchto listin šlo během jejich tvorby především o to, aby byl v textu konfirmace co nejpřesněji vyjádřen charakter či přímo reprodukován obsah potvrzované skutečnosti nebo listiny, případně její části. Zvolený způsob prezentace obsahu potvrzení byl pravděpodobně záležitostí stylizátora textu konfirmační listiny. Vzhledem k tomu, že většina konfirmačních listin ze studovaného období byla jednoznačně kancelářského původu, nedá se předpokládat, že byl příjemce schopen nějakým zásadním způsobem ovlivnit podobu či rozsah tohoto textu,¹²³ snad pouze z finančního hlediska.¹²⁴

Listin, v jejichž textech lze odhalit určité stopy anebo spíše náznaky pokusů o revizi starších listin a potvrzovaných skutečností, je dochováno velmi malé množství. O to zajímavější však tyto listiny jsou. Ve třech případech jde o polokonfirmace, v jednom o velmi zvláštní exemplář konfirmace insertní.

Nejstarší z této skupiny je polokonfirmace markraběte Karla z r. 1337 pro velehradské cisterciáky.¹²⁵ V této listině je udělení nových výsad kombinováno s bezinsertním potvrzením starší listiny krále Jana z r. 1315,¹²⁶ a také s vidimusem blíže nespecifikovaného privilegia krále Přemysla Otakara II.,¹²⁷ ze kterého však byly potvrzeny – podle údaje v polokonfirmaci markraběte Karla – pouze poslední dva body. Důvody tohoto kroku však konfirmace neuvádí. Vzhledem k tomu, že tato pasáž v listině stojí těsně před koroborací, budí dojem, jako by o toto potvrzení určité části Přemyslova privilegia byl markrabě příjemcem své listiny požádán dodatečně, v okamžiku sepisování listiny jeho notářem (Petrem z Loun).

(123) Samozřejmě, že u listin, jejichž vydání příjemce sám inicioval, mu bylo potvrzeno to, co sám k potvrzení předložil nebo navrhl.

(124) Autorka předpokládá – zcela v hypotetické rovině – že volba typu konfirmační listiny mohla nějak souviset s její cenou, tj. s taxou za vyhotovení, kterou byl příjemce povinen (a současně i ochoten) uhradit.

(125) Listina CDM VII, č. 175.

(126) Listina CDM VI, č. 88.

(127) Listina CDM II, č. 186, tj. CDB II, 321.

Další velmi zvláštní polokonfirmaci vydal markrabě Jan Jindřich v r. 1363 pro město Uherské Hradiště.¹²⁸ Tato listina na první pohled budí zdání bezinsertní reprodukční konfirmace. Teprve hlubší průzkum všech starších listin vydaných pro toto město ukázal, že obsah dispozice - rozepsaný do šesti číslovaných bodů - přináší ve třech bodech udělení nových práv a ve třech potvrzení starších výsad, a tedy že jde o velmi netypickou polokonfirmaci. Také po stylistické stránce jde o písemnost velmi zajímavou. Její text je blízký skupině jedenácti polokonfirmací z prosince 1362 složených podle formuláře „Principum decet“, které vydal markrabě Jan Jindřich pro jedenáct předních moravských klášterů.¹²⁹ Ani v této listině nejsou důvody zvoleného postupu při potvrzení blíže vysvětleny.

V r. 1367 vydal Karel IV. velmi netypickou insertní konfirmaci pro město Brno.¹³⁰ Touto listinou byl potvrzen pouze jediný konkrétní bod ze známého *privilegia maius*, které pro město vydal král Václav I. v r. 1243.¹³¹ V samotné konfirmační listině je uvedeno, že tento bod byl potvrzen na výslovnou žádost obce města Brna, rychtáře a konšelů tamtéž. Vzhledem k tomu, že se v potvrzeném bodě jedná o právo měšťanů svobodně nabývat a zcizovat statky v okolí města Brna, mohla by souvislost vzniku této listiny ležet ve sporu, který se kolem poloviny 14. století rozhořel mezi městem a různými církevními vrchnostmi světského i řeholního charakteru v jeho okolí a týkal se držby statků na předměstí a jurisdikce nad nimi.¹³²

Poslední listina je opět polokonfirmace a pochází až z r. 1394.¹³³ Jejím vydavatelem byl mladší markrabě Prokop a příjemcem jeho městečko Potštát. Jedná se o obdobný případ jako byla polokonfirmace z r. 1363 pro Uherské Hradiště. I zde je v několika oddělených bodech vypsáno vše, co má být buď potvrzeno nebo nově uděleno.

Obecně tedy lze říci, že řada polokonfirmací se mezi ostatními potvrzovacími listinami pro moravské příjemce z doby pozdního středověku vyjímá jako velmi osobitý fenomén. Ve srovnání s ostatními typy potvrzovacích listin byly polokonfirmace velmi flexibilní a nabízely nepřeborné množství různých variant - obsahových i formálních.¹³⁴ Během 14. století bylo jejich užívání na Moravě stále častější a vedle

(128) Listina CDM IX, č. 322.

(129) Srov. příslušnou pasáž ve 2. kapitole o konfirmačních listinách.

(130) Listina CDM X, č. 21.

(131) Listina CDB IV, č. 17.

(132) K této problematice srov. FLODR, M.: *Úsilí městské rady o jurisdikci nad brněnskými předměstími ve 13. a 14. století*. SPFFBU C 42, 44, 1995, s. 25-38. Ke zmiňované konfirmační listině a jejímu smyslu pak zejména s. 33 a pozn. 167 tamtéž.

(133) Listina CDM XII, č. 220.

(134) Srov. příslušnou pasáž o polokonfirmacích ve 2. kapitole této práce. Zde je popsáno na deset různých podob těchto listin.

insertní speciální konfirmace posléze představovaly jeden z nejhojněji dochovaných druhů potvrzovacích listin.

Nelze jednoznačně odpovědět na otázku, zda bylo či nebylo v případě změny na trůně opětovné potvrzení starších listin povinné. V tomto směru bychom mohli brát jako jisté měřítko počet vydaných konfirmací v obdobích po nástupu jednotlivých Lucemburků k vládě. Je pravda, že v těchto etapách bylo vydáno mnoho listin. Jsou to však listiny většinou pro značně odlišný okruh příjemců. Navíc se nepodařilo najít ani jediného příjemce z Moravy, který by měl určité písemnosti nebo skutečnosti potvrzeny pravidelně a ode všech po sobě jdoucích panovníků (což je stav, který v našich zemích známe až z pobělohorské doby). Počet vydaných konfirmací tedy nemůžeme brát jako důkaz „povinnosti“ předkládat starší listiny zeměpánům k potvrzení. Spíše se zdá, že počty emisí konfirmačních listin souvisí s jejich charakterem a se společenskou poptávkou po nich, ale také se snahou příjemců zajistit další platnost a případně i zvýšit společenskou prestiž již dříve obdržených práv a výsad. Ze studovaného období je známo několik dat, kdy byl vydán skutečně vysoký počet konfirmací buď v jednom dni anebo v rozmezí několika dnů, týdnů či nanejvýše měsíců. Tyto jevy však v lucemburské době lze jen těžko považovat za projevy snah o provedení celkové revize anebo dokonce o jakýsi zeměpanský direktivní krok v tomto směru.¹³⁵ V případě, že by se skutečně jednalo o aktivitu ze strany zeměpána, asi mohlo hrát vážnější roli jediné hledisko ekonomické.¹³⁶

Jakým směrem se tedy ubíral během 14. a na počátku 15. století vývoj konfirmačního řízení v moravských poměrech co do jeho povahy? Na základě získaných poznatků lze pravděpodobně za původní označit funkci ověřeného opisu (ověření autentičnosti a pravosti inserované listiny nebo listin, případně jejich částí). Z této funkce, která přetrvala až do novověku, se postupně vyvinulo jako další funkce potvrzení (či aprobače) určité právní skutečnosti nebo určitého textu, případně jen jeho části. Tuto funkci časem převzaly některé úřední knihy, jejichž zápisy nabyly během vývoje dispozitivního charakteru. I když bylo potvrzení i nadále důležitou součástí správních řízení, během novověku jich bylo možné legitimně dosáhnout i jinou cestou než bylo vydání potvrzovací listiny.¹³⁷ Proto se hlavním posláním konfirmací během ra-

(135) Srov. již několikrát zmiňovaný případ jedenácti polokonfirmací pro moravské kláštery z prosince 1362 od markraběte Jana Jindřicha.

(136) Z moravského prostředí neznáme konkrétní výši kancelářských tax za vyhotovení konfirmačních listin, ale z analogických informací o situaci v jiných zeměpanských kancelářích můžeme snad oprávněně usuzovat, že byly poměrně vysoké a z hlediska příjmů zeměpanské kanceláře nezanedbatelné.

(137) Máme zde na mysli např. vklady do zemských desk, gruntovnic a později pozemkových knih u soudů, do obchodních rejstříků atp. Pro platnost a právní průkaznost těchto vkladů není fyzická existence potvrzení ve formě listin nezbytná.

ného a vrcholného novověku stala – v souvislosti se snahou o prosazení absolutistického principu zeměpanské vlády – právě revize starších textů a listin spolu s jejich uvedením do souladu s platným zemským právem. Tato funkce se však v pozdně středověkém období na Moravě pravděpodobně teprve začínala utvářet.¹³⁸

4.1.2. *Povaha konsensního řízení a jeho proměny*

Poznat a popsat charakter konsensního řízení (a případně i jeho vývoj) je úkol daleko složitější než v předchozím případě řízení konfirmačního, neboť konsensní listiny jsou v mnoha ohledech ještě „nesdílnější“ než konfirmace. Předně je třeba zdůraznit, že konsensní listiny v žádném případě nebyly obsahově-funkčním podtypem listin konfirmačních,¹³⁹ a tedy také konsensní řízení bylo zcela svébytným typem kancelářského řízení v době pozdního středověku. Svědčí pro to už sám původ konsensního formuláře, který – na rozdíl od konfirmací, což jsou ve své podstatě potvrzovací privilegia – měl pravděpodobně svůj prapůvod ve formuláři mandátů nebo jim podobných prostších písemností.¹⁴⁰

Při porovnání počtu dochovaných vzorců konsensních listin ve vybraných formulářových sbírkách z doby od konce 13. do počátku 15. století¹⁴¹ s množstvím jejich skutečně dochovaných exemplářů, zjišťujeme, že ve formulářových sbírkách představují konsensní listiny asi 5 až 10 % z celkového počtu listinných vzorců, zatímco skutečně dochované konsensní listiny tvoří asi 8 % z dochované listinné produkce. Při porovnání konfirmačních listin zjišťujeme, že dochované vzorce ve stejných pramenech tvoří asi 4 až 9 % z celkového počtu vzorců, zatímco skutečně dochované konfirmační listiny představují necelých 10 % z celkové dochované listinné produkce. Vezmeme-li v úvahu pro průkaznost této statistiky nezbytnou tzv. nutnou chybu, pak vidíme, že procentuelní poměr vzorců konfirmací zastoupených ve formulářových sbírkách mírně pokulhává za procentuelním poměrem skutečně dochovaných konfirmačních listin v rámci listinné produkce Lucemburků pro moravské příjemce.¹⁴² Podobný procentuelní poměr také

(138) Z tohoto hlediska by bylo velmi zajímavé mít k dispozici podrobný rozbor konfirmačních listin z 15. a 16. století pro porovnání skutečné situace s našimi hypotetickými předpoklady.

(139) Srov. SPĚVÁČEK, J.: *Lucemburské dvouvládí v českých zemích v letech 1334-1346*. ČsČH 19 (1971), s. 75-78.

(140) Srov. v 5. kapitole rozbor formulářových sbírek ze 13. a 14. století, v nichž je konsensních formulářů ve formě nařízení (tj. vlastně mandátů) dochováno poměrně značné množství.

(141) Srov. rozbor formulářových sbírek z tohoto hlediska v 5. kapitole.

(142) Zdá se tedy, že ztráty na konfirmačních listinách, k nimž během času nepochybně došlo, jsou vcelku zanedbatelné.

u konsensních listin ukazuje, že se jich do současnosti pravděpodobně dochovalo o něco méně, než jich bylo původně vydáváno.¹⁴³ Tato skutečnost má zřejmě jistou souvislost s charakterem určité části konsensních listin obsahujících nařízení, a tedy také s úkoly, které tyto písemnosti ve sféře správy plnily.

Konsensní listiny nabývaly v moravském prostředí v lucemburské době tři základních obsahově-funkčních typů, které měly charakter povolení (tj. předběžného souhlasu) nebo schválení (tj. dodatečného souhlasu), případně nařízení (tj. vlastně mandátu).¹⁴⁴ Zcela jednoznačně převažovaly konsensní listiny, které měly charakter *povolení*. Dochovalo se jich celkem čtyřiasedmdesát kusů, což je 55 % z celkového počtu dochovaných konsensních listin. Charakter *schválení* je doložen u čtyřiačtyřiceti dochovaných konsensních listin, což představuje 33 % z jejich počtu. Pouze zbývajících šestnáct konsensních listin mělo charakter *nařízení*,¹⁴⁵ což je asi 12 % z dochovaného počtu těchto listin. Navíc většina těchto listin se týkala vkladů jistých právních pořízení do moravských zemských desek.

Tabulka č. 16: Porovnání počtu dochovaných vzorců ve formulářových sbírkách s počtem skutečně dochovaných listin obou druhů

Dochované vzorce listin					
Konfirmační listiny			Konsensní listiny		
Formulářová sbírka	Počet vzorců v ní	Tj. % z celkového počtu vzorců	Formulářová sbírka	Počet vzorců v ní	Tj. % z celkového počtu vzorců
B - 1	26	9,5	B - 1	27	10,0
B - 2	23	6,7	B - 2	28	8,1
K - 1	7	3,7	K - 1	10	5,3
K - 2	16	7,0	K - 2	20	8,6
K - 3	14	3,8	K - 3	23	6,3
M	7	5,7	M	7	5,7
Skutečně dochované listiny					
Konfirmační listiny			Konsensní listiny		
Kusů	Tj. % z celkové produkce		Kusů	Tj. % z celkové produkce	
191	9,3		134	8,0	

(143) Také v tomto případě - s připočtením nutné chyby - se však tyto ztráty nejeví nijak dramaticky, což svědčí pro skutečně „listinný“ charakter těchto písemností, a tedy že většina z nich měla platnost časově neomezenou.

(144) K poměru mezi těmito třemi skupinami konsensních listin srov. v úvodní části 3. kapitoly pod heslem „charakteristika souboru konsensních listin“.

(145) Právě u konsensních listin tohoto charakteru lze předpokládat největší ztráty během doby jejich existence. Nařízení mělo samozřejmě pouze dočasnou platnost a po naplnění jeho obsahu bylo tedy další uchování takové listiny pro příjemce bezpředmětné.

Stručnost, jednoduchost a současně flexibilita formuláře konsensních listin jako by tyto písemnosti předurčovaly k velmi všestrannému využití v nejrůznějších záležitostech zeměpanské správy. Některé z nich - jak se zdá - měly přímo od svého vzniku dočasnou platnost, a byly tedy předurčeny k pozdější likvidaci. Tomu pravděpodobně odpovídalo i konsensní řízení. Jeho charakter byl do značné míry předurčen vždy konkrétním obsahem a funkcí každé jednotlivé listiny, která v jeho průběhu vznikala.

Vývoj konsensního řízení během lucemburské doby je bohužel postřehnutelný velmi špatně. Přesto se pokusme alespoň naznačit jeho možný směr. Víme již, že pro dobu první poloviny 14. století byly konsensní listiny považovány za obsahově-funkční podtyp konfirmačních listin. Tato charakteristika Jiřího Spěváčka je sice zajímavá, ale vztahovat by se mohla po formální a obsahové stránce nanejvýš na konsensní listiny přechodného typu, v jejichž případě je někdy opravdu těžké rozhodnout, zda se ještě jedná o konsensní listinu anebo již o konfirmaci právního pořízení. Takových listin se však právě z doby do počátku 70. let 14. století dochovalo nejméně. Je tedy zřejmé, že tento charakter asi nebyl východiskem, ale naopak jedním z výsledků vývoje konsensního řízení. Kde však hledat počátek tohoto vývoje?

Vzpomeneme-li si na situaci s dochovanými vzorci konsensních listin v některých formulářových sbírkách z českého prostředí, upoutá nás jedna velmi zajímavá skutečnost, a sice poměr mezi vzorci konsensních listin pro povolení, schválení a nařízení. Tento poměr se měnil podle toho, z které doby konkrétní formulářová sbírka pocházela. Největší počet vzorců konsensních listin v podobě nařízení je dochován ve formuláři B-1, který pocházel z druhé poloviny 13. století. Ve formuláři K-1, který byl jen o málo mladší, naopak není doložen žádný vzorec tohoto charakteru.¹⁴⁶ Ve formulářích K-2 a B-2, jejichž základ pocházel z materiálu první poloviny 14. století (resp. z doby o málo mladší u Arnoštova formuláře) je situace vcelku vyrovnaná, nařízení je v nich doloženo jedno nebo žádné. Jiná je situace v případě formuláře K-3, jehož základem byl materiál Karlovy kanceláře z doby od poloviny do poslední čtvrtiny 14. století. Zde je doložen druhý nejvyšší počet vzorců konsensních listin v podobě nařízení. Formulář M - nejmladší, avšak využívající písemností od druhé poloviny 14. století do 60. let 15. století - přináší vedle dvou nařízení rovněž dvě povolení a tři schválení. Procentuelnímu poměru, zjištěnému mezi povolením, schválením a nařízením u skutečně dochovaných konsensních listin, se tedy nejvíce blíží poměr zjištěný ve formulářové sbírce K-2 z doby před polovinou 14. století.

(146) Ve formuláři Jindřicha Vlacha je celkem dochováno 189 (resp. 203) vzorců, z nichž je pouze 10 konsensních a 7 konfirmačních listin. Není známo, zda je tento formulář kompletní.

V mladších formulářích K-3 a M se poměr po předchozím úbytku opět mění ve prospěch vzorců konsensních listin s obsahem nařízení.

Tabulka č. 17: Poměr mezi povolením, schválením a mandátem u vzorců konsensních listin ve formulářových sbírkách

Formulářová sbírka	Místo a přibližná doba vzniku formulářové sbírky	Celkem vzorců konsensních listin	Z toho povolení	Z toho schválení	Z toho nařízení (mandátů)
B - 1	pražská biskupská kancelář, 2. polovina 13. století	27	11 (41 %)	2 (7 %)	14 (52 %)
B - 2	pražská arcibiskupská kancelář, polovina 14. století	28	14 (50 %)	14 (50 %)	0
K - 1	kancelář Václava II., přelom 13. a 14. století	10	7 (70 %)	3 (30 %)	0
K - 2	kancelář Jana Lucemburského, 1. polovina 14. století	20	11 (55 %)	8 (40 %)	1 (5 %)
K - 3	kancelář Karla IV., 3. čtvrtina 14. století	23	14 (61 %)	1 (4 %)	8 (35 %)
M	pražská novoměstská kancelář, do počátku třetí čtvrtiny 15. století	7	2 (28,5 %)	3 (44 %)	2 (28,5 %)

Přijmeme-li jako základ našich dalších úvah ryze hypotetický předpoklad, že by formální, typová a obsahově-funkční skladba listinných vzorců ve zkoumaných formulářových sbírkách alespoň částečně mohla odpovídat situaci v produkci skutečných listin ve stejných kancelářích a ve stejné době, pak bychom směr vývoje konsensních listin (a tedy také konsensního řízení) mohli popsat následovně.

Východiskem vývoje konsensních listin byly po formální stránce písemnosti mandátového charakteru, tedy písemnosti stručné a s jednoduchým formulářem. Po stránce obsahově-funkční si však udržovaly listinnou povahu. Tyto písemnosti řešily operativně různé situace, vznikající v procesu správy země, přičemž některé z nich měly asi dočasnou platnost. V souvislosti s vývojem v kancelářích na přelomu 13. a 14. století a se snahami o urychlení kancelářské praxe byly písemnosti těchto kvalit zvoleny jako medium i pro jiné záležitosti, než byly příkazy. Díky tomu začaly vedle listinného obsahu posléze nabývat i ryze listinné formy (i když v jednodušším provedení než např. privilegia). Podle skladby formulářových vzorců se zdá, že šlo v první fázi zejména o písemnosti povolovací, které měly rovněž v řadě případů dočasnou platnost (jejich platnost fakticky končila provedením povoleného právního porřízení). Teprve během první poloviny 14. století začalo přibývat také písemností charakteru schvalovacího, které měly v časovém horizontu platnost fakticky neomezenou. V poslední čtvrtině 14. a na počátku 15. století vývoj směřoval k maximálnímu využití všech možností, které tyto jednoduché písemnosti listinného charakteru skýtaly, takže

se obraz opět poněkud proměnil. Zastoupení konsensních listin obsahujících povolení a schválení se začíná vyrovnávat, objevují se znovu v hojnější míře i konsensní listiny obsahující nařízení. Vyrovnanost situace během další doby pak naznačuje např. skladba zjištěná ve formuláři M, pro který byly vybrány vzorce pro všechny tři základní obsahově-funkční typy konsensních listin ve velmi vyrovnaném počtu.¹⁴⁷

4.2. Průběh konfirmačního a konsensního řízení

Bylo již na jiném místě konstatováno, že počátek většiny emisí studovaných druhů listin musíme v době pozdního středověku hledat u příjemců.¹⁴⁸ Tento trend byl všeobecný u písemností privilegialního charakteru, mezi které patří rovněž konfirmace. Popud k jejich vzniku byl pravděpodobně většinou příjemecký, což plyne z jejich základního poslání, jímž bylo trvalé zajištění práv, výsad a majetků potenciálních žadatelů o tyto písemnosti. U písemností jednoduššího charakteru (např. mandátů a listů), vznikajících často v ryze správních záležitostech, které řešil panovník nebo jím zřizované „institute“ v procesu vlastního výkonu správy země, mezi něž můžeme zařadit také konsensní listiny nebo alespoň jejich větší část, pak byl popud k vydání zpravidla vydavatelský.¹⁴⁹

Cesty, jimiž písemnosti vůbec v zeměpanských kancelářích v této době vznikaly, byly různé a v literatuře již byly vesměs popsány.¹⁵⁰ V následujícím textu se proto zaměříme na konkrétní náplň a průběh obou kancelářsko-správních řízení, jimž byla věnována tato studie.

4.2.1. Průběh konfirmačního řízení

První fázi konfirmačního řízení představuje vlastní popud k vydání konfirmace. Ten u potvrzovacích listin zřejmě vycházel většinou od příjemce. V takovém případě se na zeměpána nebo jeho kancelář mohl

(147) Během novověku byly konsensní listiny nahrazeny pouhými konsensními formullemi na písemnostech anebo povoleními či schváleními v nelistinné (aktové) podobě, případně byly vepisovány do některých typů knih.

(148) HLAVÁČEK, I.: *Ústřední moc a správa*, zejm. s. 45-46.

(149) Je samozřejmé, že v jednom i ve druhém případě existovaly výjimky, o nichž bylo pojednáno při rozboru obou studovaných souborů listin ve 2. a 3. kapitole této práce a také ve třetí části této kapitoly.

(150) Tamtéž, s. 42-50, a dále TÝŽ: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 224-268 a s. 445-482. K této problematice zvláště a k procesu kancelářské činnosti zejména TÝŽ: *Der Geschäftsgang in der Kanzlei*. MIÖG 69 (1961), s. 292-330, zejména pak s. 295-305 (příp. 324), dále s. 326-327 o příjemeckých vyhotoveních, s. 328-329 o blanketech (membránách).

budoucí příjemce obrátit buď *přímo* čili osobně a to ústně nebo i písemně,¹⁵¹ nebo také *nepřímo* čili prostřednictvím nějaké jiné osoby, která byla pověřena jednat v příjemcově zájmu.¹⁵²

Následující projednávání žádosti nás přenáší do *druhé fáze* konfirmačního řízení. V tomto okamžiku pravděpodobně již záleželo na tom, jaký charakter bude mít nové potvrzení, čeho se bude konkrétně týkat. Zejména v případě insertních konfirmací se situace asi poněkud komplikovala tím, že byli žadatelé o ně povinni předložit v kanceláři ke shlednutí a posouzení originál anebo věrohodnou kopii písemnosti, o jejíž potvrzení se jednalo. Kdo a jak expertízu předložené písemnosti v kanceláři prováděl, bohužel není známo. Z vlastních konfirmačních textů však víme, že při posuzování jejich autentičnosti a pravosti hrály hlavní roli zejména vnější znaky těchto listin, kdežto znaky vnitřní se v úvahu téměř nebraly.¹⁵³ Ohledávání potvrzovaných písemností – ať listin nebo jiných textů – se tedy jeví jako značně povrchní a pochybné, takže není divu, že byla v některých případech potvrzena i (dosti neumělá) falza.¹⁵⁴ O soustavném provádění revizí potvrzovaných textů tedy z tohoto hlediska nemůže být řeči. Ani kladné posouzení potvrzované listiny však nemuselo znamenat, že bude skutečně potvrzena, protože k takovému rozhodnutí nebyli zaměstnanci kanceláře dostatečně kompetentní.¹⁵⁵ Tím se dostáváme k otázce, jak bylo v jednotlivých konkrétních případech dosaženo panovníkova rozhodnutí a také jak bylo toto konečné rozhodnutí zpětně tlumočeno kanceláři a kým.

Odpověď na tuto otázku souvisí s průběhem *třetí fáze* konfirmačního řízení. Nelze ji však generalizovat, neboť úroveň úřadování se v kancelářích Lucemburků během 14. století postupně měnila. V případě Jana Lucemburského se setkáváme se starší formou mobilního správního aparátu, který krále doprovázel na jeho neustálých dlouhých

(151) Druhá možnost byla pravděpodobnější asi až po polovině 14. století. Srov. HLAVÁČEK, I.: *Der Geschäftsgang in der Kanzlei*, zejm. s. 295 s konkrétním příkladem tzv. domažlické petice k Václavovi IV. a s. 296–297 o ústních peticích a jejich vyřizování.

(152) Srov. tamtéž s. 297–298.

(153) Existovaly také výjimky – např. známý případ posouzení pravosti údajně starořímských listin Habsburků, udělujících jim v době kolem přelomu letopočtu podobná práva, jaká měli v době kolem poloviny 14. století pouze kurfiřti, prostřednictvím textového a jazykového rozboru, který na žádost Karla IV. provedl jeden z předních humanistických vzdělanců Francesco Petrarca.

(154) Falza byla nejen potvrzována, ale někdy i využívána a vědomě vytvářena. Srov. SPĚVÁČEK, J.: *Listinná falza a politická moc markraběte Karla*. ČsČH 17 (1969), s. 301–322. Jedním z jasných případů je Karlem IV. potvrzená listina pro pustiměřské benediktýnky z r. 1348 (CDM VII, 840), což je podle Václava Vaněčka dodatečně potvrzené falzum. Srov. VANĚČEK, V.: *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, Praha 1931, s. 42.

(155) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Der Geschäftsgang in der Kanzlei*, zejm. s. 298–302 o koncepcích a s. 303–305 o jejich dalším osudu a o vyhotovování čistopisů.

cestách po Evropě a to včetně jeho kanceláře. Proto lze předpokládat, že jeho kancelářský personál - „dostižený“ žadatelem o potvrzení - si buď sám vyžádal panovníkovo stanovisko anebo je - již dříve předběžně vyjednané samotným žadatelem - kancelář obdržela spolu se žádostí.¹⁵⁶ V případě Karla IV. byla situace poněkud složitější. Ačkoliv byl v českých zemích přítomen poměrně často vzhledem k tomu, že si zde vybral své trvalé rezidence (v markraběcím období Brno a v královském Prahu), takže místa jeho pobytu byla žadatelům o jeho konfirmace vcelku dobře známá a také přístupná, přesto je mnoho jeho konfirmačních listin datováno mimo území českého státu.¹⁵⁷ Pro řadu především méně mobilních nebo méně zámožných žadatelů z Moravy mohla tedy v jeho případě být situace obdobná jako za vlády jeho otce. Existuje však ještě druhý možný předpoklad pro podání žádostí o Karlovy konfirmace. Vychází z povědomí o Karlově částečném přechodu k rezidenčnímu způsobu správy v českých zemích, o lepší organizační struktuře jeho kanceláře - zreformované v 50. letech 14. století kancléřem Janem ze Středy - stejně jako o jejím propojení s říšskou kanceláří, ale také z povědomí o existenci fungujícího sboru Karlových rádčů, mezi nimiž měl Karlův kancléř jistě důležité místo. Je tedy pravděpodobné, že existovala pro žadatele z českých zemí možnost učinit přímé podání žádostí o konfirmace v královské kanceláři, ze které byla žádost postoupena králově radě. Ta podaný návrh projednala buď sama nebo v přítomnosti panovníka, předložila návrh rozhodnutí, které však v konečné fázi asi učinil sám panovník. Jeho stanovisko bylo pak předáno kanceláři, a to buď prostřednictvím jejího představeného anebo prostřednictvím nějaké pověřené osoby - např. relátora. Na základě takto získaného panovníkova stanoviska bylo kanceláří podání vyřízeno.¹⁵⁸ Tento druhý možný postup byl pravděpodobně běžnou praxí až v kanceláři Karlova syna krále Václava IV.¹⁵⁹

Situace v moravských markraběcích kancelářích byla v tomto směru pravděpodobně velmi obdobná jako v kancelářích královských pouze s tím rozdílem, že jsme o jejich chodu a organizaci z dochovaných pramenů mnohem méně a hůře informováni. První předpoklady pro přechod od mobilního k rezidenčnímu způsobu organizace zeměpanské správy byly na Moravě vytvořeny již na přelomu 30. a 40. let 14.

(156) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Ústřední moc a správa*, zejm. s. 49-50.

(157) Srov. mapku míst vydání konfirmačních a konsensních listin v příloze. V Karlově případě se nejčastěji jednalo o Norimberk, Řím, Trident, později Tangermünde atp.

(158) V této souvislosti je velmi zajímavý názor I. Hlaváčka ohledně existence konceptů a postupu zlistinění na jejich základě, o tzv. „příjemeckých“ konceptech, případně o zlistiněních rovnou formou čistopisu. Srov. HLAVÁČEK, I.: *Der Geschäftsgang*, zejm. s. 298-305.

(159) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Ústřední moc a správa*, zejm. s. 49-50 a dále TÝŽ: *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*. UK Praha 1991, zejm. s. 68-69.

století za Karlova markraběcího panování.¹⁶⁰ Plně se však tato změna projevila až od roku 1350 s nástupem markraběte Jana Jindřicha a s vytvořením jeho stálé rezidence v Brně.¹⁶¹ V souvislosti s touto proměnou se pak i zde vytvářely předpoklady pro druhý - onen „kancelářský“ či přesněji „úřední“ - způsob podávání a vyřizování žádostí o konfirmace prostřednictvím ústní nebo i písemné petice přímo v markraběcí kanceláři atd.¹⁶²

Je takřka nepochybné, že ze shora popsaných postupů existovaly četné výjimky pro osoby, které měly přímý přístup ke královskému či markraběcímu dvoru i k samotným zeměpánům, respektive pro osoby (nebo instituce), na nichž měli sami zeměpáni nějaký zvláštní zájem. Je to dáno vlastním charakterem společenské reality v době, v níž se pohybujeme, stejně jako stavem této společnosti na Moravě v době pozdního středověku, pro kterou byla charakteristická existence osobních i skupinových výhod a privilegií a běžné bylo nerovné postavení jejich příslušníků před zákonem. Tím byl pak předurčen také jejich nerovný přístup k možnosti stát se samostatným a zodpovědným subjektem právního konání.

Vraťme se však zpět do kanceláře v okamžiku, kdy obdržela panovníkovo kladné stanovisko k žádosti o vydání konfirmační listiny. Vstupujeme tím do závěrečné *čtvrté fáze* konfirmačního řízení, na jejímž konci má kancelář opustit jako finální produkt tohoto správního řízení nově vydaná potvrzovací listina. Čtrnácté století je dobou postupného rozvoje v lucemburských kancelářích a současně dobou prv-

(160) SPĚVÁČEK, J.: *Lucemburské dvouvládí v českých zemích v letech 1334-1346*. ČsČH 19 (1971), s. 53-92 a zejm. pozn. 47 na s. 63 o samostatné organizaci kanceláři Jana Lucemburského a markraběte Karla a jejich odděleném fungování.

(161) Srov. HLAVÁČEK, I.: *Brünn als Residenz*, zejm. s. 372, 378-379.

(162) K organizaci Janovy kanceláře srov. tamtéž, zejména s. 389-391, je zde charakterisována slovy „zur Zeit Johans keine durchgängig arbeitende Institution mit mehreren Beamten gewesen ist“. MEZNIK, J.: *Lucemburská Morava 1310-1423*. Praha 1999, s. 177 se o Janově markraběcí kanceláři vyjadřuje rovněž skepticky a zdá se mu, že Jan Jindřich ještě pevně organizovanou kancelář neměl. Autorka je názoru opačného. Již pouhé zkoumání konfirmačních a konsensních listin pro moravské příjemce ukazuje, že skutečným zeměpánem byl na Moravě Jan Jindřich a jako takový by se asi bez organizované - byť malé - kanceláře stěží obešel. Skutečnost, že se z doby jeho pětadvacetiletého panování do současnosti dochovalo „pouze“ do dvou stovek listin, znamená asi tolik, že jde o výkon lokálně omezeného vládce, stojícího ve stínu svého vrchního lenního pána (Karla IV.). Se změnou poměrů za jeho syna Jošta se přece změnil i počet vydávaných listin. (V tomto ohledu je rovněž třeba počítat se ztrátami a tedy s existencí deperdit). Navíc Janova potvrzení v podstatě nikdy nejsou dublována konfirmacemi Karla IV. a totéž platí pro jeho konsensní listiny. Zejména 50. a 60. léta 14. století byla dobou, během které byla emisní aktivita markraběte vysoká. Na vzniku Janových listin se podílela řada písařů, z nichž někteří zřejmě byli u dvora delší dobu a působili rovněž jako notáři - k paleografickému rozboru Janových listin srov. MATYSKA, J.: *Listiny moravských markrabat ve 14. století (1334-1375)*. DP, FF UJEP, Brno 1957.

ních symptomů, které nám umožňují vyslovit domněnku o počínající funkční stratifikaci a pracovní specializaci jejich personálu. V průběhu 14. století pravděpodobně někdy docházelo k oddělování osoby stylizátora a písaře textu. Nelze však říci, zda toto funkční rozdělení časem nabylo většího nebo dokonce obecného rozšíření. Proto se zde prozatím omezíme na konstatování, že panovníkovo stanovisko k žádosti o konfirmaci bylo předáno některému z konceptních úředníků. Ten sestavil koncept čili návrh textu potvrzovací listiny, který předložil ke schválení představenému. Po schválení byl na základě konceptu vyhotoven (snad specializovaným písařem neboli ingrosátorem) čistopis listiny, který byl ke kontrole správnosti předložen korektorovi. Teprve od něho se dostal k registrátorovi, taxátorovi a posléze k sigillátorům ke zpečetění. Odtud vedla cesta listiny k příjemci poté, co byla zaplácena taxa za vyhotovení čistopisu. Celé konfirmační řízení však pro zeměpanskou kancelář skončilo teprve zařazením konceptu do registratury, kde byl pravděpodobně po čase likvidován, případně (byl-li psán na pergamenu) po čase znovu použit.¹⁶³

4.2.2. Průběh konsensního řízení

Jednotlivé fáze v průběhu konsensního řízení lze v zásadě považovat za období postupu popsaneho shora při kancelářském řízení konfirmačním. Je však třeba mít na paměti, že na rozdíl od konfirmačního řízení, jehož výsledkem byla vždy listina (byť různých formálních typů) stejného obsahu, jímž bylo nějaké potvrzení, v tomto případě mohlo být obsahem konsensní listiny (různých formálních typů) buď povolení nebo schválení případně i nařízení. Této skutečnosti pravděpodobně musela být poněkud přizpůsobena i posloupnost jednotlivých kroků a kancelářských úkonů.

4.2.2.1. Obecné zásady konsensního řízení

Shora popsané obecně platné zásady postupu kanceláře při konfirmačním řízení lze - pouze s drobnými úpravami praktického charakteru - považovat za platné i v případě konsensního řízení.¹⁶⁴

(163) Až do doby, kdy se v kancelářích obecně rozšířilo užívání papíru místo pergamenu, je dochováno jen malé množství konceptů. Srov. HLAVÁČEK, I.: *Zum Konzeptwesen in der Kanzlei Wenzels IV.* MIÖG 72 (1964), s. 142-145. Snad by bylo možné přijmout jako jedno z vysvětlení (zejména pro starší dobu) možnost, že se koncepty psaly nejen na kousky pergamenu anebo na papír jako později, ale také (na příklad) křídou na (dřevěné nebo břidlicové) tabulky nebo rydlem na tabulky voskové atp., z nichž se text odstraňoval jeho pouhým smazáním.

(164) Autorka má jisté pochybnosti o tom, zda konsensní řízení v kanceláři probíhalo jako skutečné řízení anebo zda ve skutečnosti nemělo z praktických důvodů charakter

První fázi tedy také v tomto případě tvořil zeměpánův rozkaz, případně (méně často) podání žádosti o předběžné povolení nebo dodatečné schválení nějaké právní skutečnosti. V *druhé fázi* byly předloženy písemnosti (pokud ovšem nějaké existovaly), které se vztahovaly k uvedené kauze, případně byli předvedeni aktéři či svědci právního počinu; byl-li iniciátorem emise zeměpán, tato fáze odpadala. *Fázi třetí* pak opět tvořilo projednání záležitosti v radě a vyřízení, včetně získání zeměpánova stanoviska; poslední část opět odpadala v případě zeměpánem iniciované emise; toto stanovisko pak bylo předáno kanceláři. Během *čtvrté fáze* byl v kanceláři vytvořen listinný text v podobě konceptu, ale častěji spíše rovnou čistopisu, který byl předán ke zpečetění a vyexpedován z kanceláře. Vzhledem k tomu, že určitá část konsensních listin kancelář opouštěla v uzavřené podobě (především ty z nich, které měly jediného konkrétního adresáta), není jasné, zda si je z kanceláře vyzvedl sám příjemce anebo zda mu byly doručeny např. poslem.

4.2.2.2. Specifika konsensního řízení povolovacího

Jestliže byl zeměpán požádán, aby předběžně povolil (anebo se sám rozhodl, že povolí) vykonání nějakého právního počinu nebo jeho zlistinění a jestliže toto povolení vydal, pak proběhlo v jeho kanceláři shora popsaným způsobem konsensní řízení povolovacího charakteru. Jeho konečným produktem byla konsensní listina, která měla povahu předběžného souhlasu čili povolení. Na jejím základě došlo následně k provedení povoleného právního počinu nebo k jeho zlistinění. Tím tato konsensní listina fakticky pozbyla svou platnost.

4.2.2.3. Specifika konsensního řízení schvalovacího

Jestliže byl zeměpán požádán, aby dodatečně schválil (anebo se sám rozhodl, že schválí) uskutečnění nějakého právního počinu nebo jeho zlistinění a jestliže toto schválení vykonal, pak proběhlo v jeho kanceláři shora popsaným způsobem konsensní řízení schvalovacího charakteru. Jeho konečným produktem byla konsensní listina, která měla povahu schválení a vyjadřovala zeměpánův dodatečný souhlas s nějakým již uskutečněným právním pořízením nebo jeho zlistiněním. Platnost takové konsensní listiny byla časově fakticky neomezená. V některých případech – zejména u konsensních listin přechodného typu – se svým obsahem (aprobace) a funkcí (schválení platnosti) tyto písemnosti značně přibližovaly konfirmacím právního pořízení.

pouhého zběžného vyřízení jedné z mnoha konkrétních drobných správních záležitostí, jakých zeměpanská správa řešila denně řadu, čili zda nebylo provedeno rychle a jednoduše (dnes bychom řekli „na počkání“), a tak produkovalo stále kratší, jednodušší a stručnější písemnosti.

4.2.2.4. Specifika konsensního řízení, jehož výsledkem bylo nařízení

Jestliže se zeměpán rozhodl, že vydá nařízení k uskutečnění nějakého právního počínu nebo k jeho zlistinění (anebo byl-li o to požádán a rozhodl se této žádosti vyhovět), pak byl jeho kanceláři předán rozkaz k vyhotovení konsensní listiny, která měla charakter nařízení čili mandátu. Vyjadřovala zeměpánovu vůli a platnost této listiny fakticky končila vykonáním panovníkovy rozkazu.¹⁶⁵

(165) Zvláštním případem jsou konsensní listiny v podobě nařízení pro písaře zemských desek moravských, které obsahují příkazy k vložení majetkových a jiných transakcí do zemských desek. Je pravděpodobné, že tyto záležitosti neřešila kancelář, ale zemský sněm, případně orgány spravující markraběcí léna.